

**Міністерство освіти і науки України
Черкаський державний технологічний університет
Черкаське регіональне відділення Соціологічної асоціації України**

**СОЦІАЛЬНІ ТА ГУМАНІТАРНІ ТЕХНОЛОГІЇ:
ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІЙ АСПЕКТ**

МАТЕРІАЛИ

**IV науково-практичної конференції
(22-23 березня 2018 року, м. Черкаси)**

Черкаси 2018

УДК 1:37:316.3:33:504(063)

Соціальні та гуманітарні технології: філософсько-освітній аспект:
матеріали IV науково-практичної конференції (22-23 березня 2018 року,
м. Черкаси) / Упор. Т. О. Дроздова. – Черкаси : ФОП Гордієнко Є.І., 2018. –
115 с.

У збірнику опубліковано матеріали IV науково-практичної конференції «Соціальні та гуманітарні технології: філософсько-освітній аспект», що охоплюють широкий спектр актуальних суспільних проблем, розглядають нові феномени соціального буття, пропонують шляхи виходу з кризових ситуацій сьогодення.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів та всіх зацікавлених.

Матеріали подано у авторській редакції

Упорядник: *Т. О. Дроздова*

ЗМІСТ

Секція 1

ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ РЕАЛЬНОСТІ: ВИКЛИКИ, РИЗИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

<i>П'янзін С.</i> Філософія європейської сім'ї народів.....	6
<i>Буравченко Р.</i> Основні умови поєднання ліберальних свобод в економіці і обмеження політичних свобод при авторитарному правлінні.....	9
<i>Drozdova T.</i> Le defaut de la democratie.....	11
<i>Дмитренко М.</i> Корпоративна культура в динаміці сучасного культурного процесу.....	16
<i>Лисенко О.</i> Кібертероризм як нова форма тероризму.....	22
<i>Рилова О.</i> Трансформація публічного у сучасному медіапросторі.....	26
<i>Кожем'якіна О.</i> Кризова динаміка довіри в сучасному глобалізованому соціумі.....	29
<i>Бондар Я.</i> Соціальні інновації як інструмент вирішення соціальних проблем.....	32
<i>Реп'ях Ю.</i> Концептуалізація віртуальної реальності у філософському вимірі.....	34
<i>Цюра Д.</i> Проблема детермінації соціального буття людини.....	38

Секція 2

ЛЮДИНА ІННОВАЦІЙНОЇ ДОБИ: НОВІ КОНЦЕПТИ ТА СУЧАСНІ РІШЕННЯ

<i>Крайло А.</i> Варіанти самоідентифікації сучасної людини.....	41
<i>Кукла Ю.</i> Відчуження людини та шляхи його подолання.....	43

<i>Філімонов В.</i> Медіаконтент і людина політична.....	45
<i>Олійник О.</i> Людина і гендерна норма.....	47
<i>Єгорова О.</i> Цінності сучасної молоді.....	49
<i>Росошенко Н.</i> Вираження світогляду Гауді через архітектуру.....	53
<i>Бондаренко С.</i> Проблеми гендерної нерівності: причини і наслідки.....	57
<i>Вара Д.</i> Антагонізм як засіб розуміння буття людини і світу.....	58

Секція 3

СУЧАСНІ ГУМАНІТАРНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ

<i>Бойченко Н.</i> Методологічні та освітні аспекти гуманітарного супроводу формування клінічного мислення.....	60
<i>Василенко М.</i> Педагогічно-філософські основи комунікативних парадигм.....	63
<i>Руденко І., Назаренко І.</i> Етичні детермінанти економічної діяльності та освіти.....	65
<i>Брацун І.</i> Освітня модернізація в структурі політичної модернізації українського суспільства.....	71
<i>Половнєва Л.</i> Інноваційні технології як засіб підвищення ефективності викладання гуманітарних дисциплін.....	75
<i>Мукомел С.</i> Освіта у соціокультурному процесі.....	79
<i>Бойко О.</i> Особливості регіональної освітньої політики.....	84

Секція 4

СУСПІЛЬНІ НАУКИ ТА ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ: ПОШУКИ, ДОСЯГНЕННЯ, ПРОЕКТИ, ГІПОТЕЗИ

<i>Chubina T., Usov D.</i> Basic models of freedom in contractualistic philosophical discourses.....	86
--	----

<i>Даценко Ю.</i> Римський клуб: модель глобального розвитку.....	92
<i>Шамара С.</i> Історія і політичні технології: агенти та об'єкти впливу....	94
<i>Гудима І.</i> Неодетермінізм в природничо-науковій традиції.....	100
<i>Kulieshov O.</i> The problem of grounding in metaphysics.....	104
<i>Даценко В.</i> Майбутнє як філософська проблема.....	106
<i>Осокін М.</i> Ідеологія модернізації суспільства в концепції Норта-Уолліса-Вайнгаста	107
<i>Дудко Л.</i> Соціологія і проблеми сучасного суспільства.....	109
<i>Нероденко К.</i> Чи можуть тварини мислити?.....	110
<i>Наші автори</i>	114

ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ РЕАЛЬНОСТІ: ВИКЛИКИ, РИЗИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

С. П'янзін

*Черкаський національний університет
імені Б. Хмельницького*

ФІЛОСОФІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СІМ'Ї НАРОДІВ

У світлі реалій сучасного світу перед Україною знову й знову постає завдання пошуку власної відповіді на «виклик історії» під назвою майбуття. Причому його рішення нав'язується за класичною схемою: «якщо – то», тобто якщо Україна відмовиться або не зможе взяти участь у бігових змаганнях за світовим прибутком, то відставання є неминучим. Якщо ж Україна спроможеться на щось більше, то вона вирветься з кола аутсайдерів і увійде до клубу багатих країн. Але й для першого, і для другого випадку більше підходить слово «начебто», оскільки не є суворо очевидним, що Україна належить до кандидатів на глобальне відставання, проте є очевидним, що прагнення увійти до європейської сім'ї народів призводить до таких міжнародних конфліктів, де демпінгові скандали чи звинувачення у відмиванні брудних грошей і т.д. – лише дитячі забавки.

Суворість вимог до нових учасників глобального забігу породжує нерозривний ланцюг руйнації національної екології, виснаження людських ресурсів, соціальних і культурних комплексів меншовартості, які ведуть до вже реального відставання й занепаду. Інакше кажучи, той, хто здоганяє лідера, несвідомо повторює його шлях, відтворює багато рис чужої ціннісної системи й тому дійсно відстає в цій виснажливій гонці.

Очевидно, що питання про ціннісний смисл входження до європейської сім'ї народів і до сьогодні не є очевидним. Існує нонсенс очевидності неочевидності, який методом самореференції вирішити неможливо.

Прийнявши це положення за робочу гіпотезу, дозволю собі довгу цитату: «Спочатку він намалював на землі коло ... А потім розставив усіх без усякого порядку по колу. Ніхто не подавав наказу – усі побігли, коли захотіли. Важко було зрозуміти, як і коли повинно було закінчитися це змагання... Додо раптом закричав: «Біг закінчений!» Усі скупчилися навколо нього і, важко дихаючи, почали запитувати: «Хто ж переміг?» На це питання Додо не міг відповісти, не подумавши як слід. Він застиг на місці, приклавши до лоба палець ... і поринув у роздуми» [1, с. 35-36].

Як світові, так і національні лідери самі не вирішили, навіщо потрібний цей забіг, бо він скоріше нагадує собою гру, правила якої до кінця не зрозумілі навіть тим, хто почав першим.

Парадокс філософії європейського типу розвитку полягає ще й у тому, що майже всі не проти участі, але при цьому рідко хто розуміє, для чого. Більше того, деякі лідери давно зійшли з дистанції та зайняли місця за столиками журі. Найсвіжіший тому приклад – бажання України вступити до СОТ. Але найбільш вигідні умови мають у світовій торгівлі ті, хто створював цю організацію свого часу. Для інших же вона – той самий монастир, у який зі своїм уставом не лізуть. Проте цінності чужого уставу ми сприймаємо за найновітніші інновації, без яких подальший рух України начебто неможливий.

Економічний, соціальний, політичний тощо рух України завдяки бездумному запозиченню чужорідної філософії може створити не тільки додаткові прибутки, але й вимагати соціально небезпечних витрат. І якщо не знайти в усьому цьому свій ціннісний резон, то можна бігати по одному й тому самому колу, роздаючи свої «цукати» й отримувати за нагороду власний «наперсток».

Для Європи характерна нечіткість програмних політичних установок, використання клієнтелістських відносин з державою, невиконання передвиборчих обіцянок і, як наслідок, безкомпромісне суперництво, прикрите політкоректністю.

Подібна небезпечна соціальна симптоматика сигналізує про те, що в умовах зростаючої аномії і дифузії цінностей різні форми трибалізму уявляються єдиним раціональним опертям. Більш за все це відноситься до мільйонів відірваних від коріння, примушених жити поза будь-яким укладом людей.

Такий тип відносин реалізує себе в тій моделі розвитку, де влада закону замінюється тактичною ефективністю, а суверенітет людини – закулісними інтригами.

У шорах оборонної філософії під гаслами рівності, партнерства та соціальної справедливості Європа виживає, але не живе плідною творчістю. Породжує «сіромах-функціонерів», знущаючись з творців. Робітник і підприємець рівноправні, але це «рівноправні» перегони на велосипеді та мерседесі.

В умовах панування постмодерністської філософії людина втрачає звичні цінності. А це веде до утворення екзистенційного вакууму. У Європі це явище буде збільшуватися ще й за рахунок автоматизації виробництва й невід'ємної риси ринку – безробіття.

Наявний і такий аспект престижної економіки як консьюмеризм. А в умовах суспільства споживання мимоволі формується некритичне сприйняття дійсності, де штучно створений міф вважається раціональним. Причому, якщо К. Леві-Брюль називав первісне мислення «до-логічним», то тип мислення, що зараз формується, можна назвати «пост-логічним», змістовною основою якого є радикальний ірраціоналізм і суб'єктивізм.

Таким чином, відповідати на «виклик історії» необхідно або на основі критичного мислення, або, втрачаючи мораль, розчинитися в європейській історії.

Список використаних джерел

1. Кэррол Л. Приключения Алисы в Стране Чудес / Льюис Кэрролл. – М: Правда, 1982. – 320 с.

ОСНОВНІ УМОВИ ПОЄДНАННЯ ЛІБЕРАЛЬНИХ СВОБОД В ЕКОНОМІЦІ І ОБМЕЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ СВОБОД ПРИ АВТОРИТАРНОМУ ПРАВЛІННІ

Перша половина ХХІ століття характеризується викликами встановленій однополюсній системі та міжнародному праву з боку країн, історична пам'ять яких носить часто міфологічно-ретроградні уявлення про т.зв. «минулу велич». Це насамперед країни, які стали переможцями в ІІ світовій війні лише завдяки вдалому союзництву з «англосаксонським» світом США, Великобританією, Австралією, Канадою та Новою Зеландією. Виклики однополюсній системі поступають або відверто з боку Російської федерації – правонаступника ССРСР, або приховано з боку Китайської Народної Республіки – правонаступника гомінданівської Китайської Республіки. Завдяки союзництву з Великобританією і передусім з США в ІІ світовій війні, ці країни, не зважаючи на величезні втрати, ввійшли до «клубу переможців» і отримали постійне місце в Раді Безпеки ООН. Право «вето» ці країни використовують з метою реалізації своїх історичних претензій до міжнародної правової системи, що склалась, кидаючи виклик колишньому союзнику – США, визнаному єдиному економічному і політичному домінанту сучасності. Враховуючи, що ці країни мають консервативно-авторитарний режим, а амбіції зі встановлення багатополусного світу вимагають сильної економічної потуги, побудова потужної економіки, яка повинна постійно і стрімко зростати, стає необхідною умовою для досягнення вищезазначеної мети. Відповідно постає питання, чи можливо при збереженні авторитарного правління отримати бажаний результат?

Історичний аналіз надає приклади, коли авторитарні чи тоталітарні режими Російської імперії, Німеччини (початковий період ІІІ Рейху), ССРСР (період НЕПу та індустріалізація), Китайської Народної Республіки, Республіки Чилі, Іспанії, впроваджуючи ринкові механізми та лібералізуючи

економічні права і свободи при збереженні політичних обмежень, досягали стрімкого економічного зростання. Що дозволяло в свою чергу будувати сильну військову потугу і відстоювати свої національні прагнення. В той же час в парадигмі історичного методу необхідно враховувати кожен випадок окремо, в конкретно історичних умовах.

Економічне зростання Російської імперії в II-й пол. XIX ст. відбувався на фоні поразки в Кримській війні (1853-1856 рр.), відсутності глобальних міжнародних структур і міжнародного права. Плюс відбувалось активне залучення в вигляді інвестицій іноземного капіталу. Республіка Чилі і Іспанія змогли уникнути міжнародної ізоляції і протистояння з США. КНР часів Ден Сяо Піна змогла провести реформи знову таки в якості «фабрики світу», погодившись на пріоритетність США і ЄС як провідних розробників нових технологій. Також в КНР в період лібералізації економіки була забезпечена змінність влади, від якої керівництво відмовилось тільки на останньому XIX Всекитайському з'їзді КПК (18-24 жовтня 2017 р.). Тоталітарні III Рейх і СРСР досягли певного успіху в реформуванні економіки знову таки завдяки доступу до світових технологій і за допомогою провідних спеціалістів. Після того, як доступ до технологій був закритий, ці режими зазнали чи поразки, чи вступили в період економічної стагнації.

Отже, необхідною умовою економічного успіху реформування вище зазначених режимів було дотримання з боку влади певних світових правил, порушення яких могли призвести до санкцій та ізоляції, і як наслідок – обмеження чи відсторонення від передових світових досягнень в галузі науки і техніки. Відповідно, керівництво сучасної РФ навряд чи зможе провести реформування своєї сировинної економіки шляхом лібералізації останньої, зберігаючи авторитарне правління, шляхом залучення світових технологій. В той же час авторитарні та тоталітарні режими за своєю природою консервативні і антиінноваційні. Неминуча автаркія в даному випадку призведе до стагнації і відставання економіки, що в свою чергу позначиться на військовій потужності, як це відбулось в пізньому СРСР.

LE DEFAUT DE LA DEMOCRATIE

Dans la nature il n'y a pas d'égalité, mais des différences. C'est pourquoi la nature est harmonieuse. La différence suppose et engendre la spécificité et des fonctions strictement définies. Une société est d'autant plus élevée dans l'échelle des sociétés humaines que le travail social y est plus divisé, que la spécialisation des organisations y est plus précise, que les fonctions y sont plus exactement données en raison de la compétence. Une société humaine bien faite est celle où l'on ne confie pas toutes les fonctions à toutes les personnes. Une société où les choses seraient ainsi, où toutes les personnes feraient tout, serait la société-amibe. Emile Fageut en 1910 caractérise société contemporaine démocratique comme société-amibe, où règne le culte de l'incompétence qu'il caractérise comme le principe essentiel de la démocratie.

Le siècle des lumières, éminent par son esprit et ses ambitions, s'est achevé par l'échec et a engendré le phénomène de masse, sur lequel José Ortega y Gasset a écrit le plus dramatiquement 20 ans après Fageut («La Révolte des masses»). «Révolte des masses» est un livre contre la démocratie. Plus précisément, l'auteur critique l'irruption des masses dans l'espace public. Le fait que, désormais, chaque voix vaille autant qu'une autre dans la représentation politique, que le débat public soit ouvert à tous, que la liberté de parler soit protégée, tout cela est pour lui la cause d'une dégénérescence culturelle et morale. Ce processus, qui se double d'une croissance économique, démographique et technique inédite dans l'histoire de l'Occident, aurait engendré, selon lui, une nouvelle forme d'humanité: l'homme-masse, ce «barbare de l'intérieur» qui a désormais «le plein pouvoir social». Cet homme est «sûr de lui», «ingrat envers le passé», incapable de se soumettre «à aucun principe supérieur», en un mot fermé à la vérité. La masse a commencé à prétendre à la compétence en tout, s'étant armé de l'idée démocratique de l'égalité. En conséquence on peut observer l'incompétence partout. C'est plus évident dans

la sphère des élections politiques. Le peuple ne peut pas choisir les compétents. Mais pourquoi?

Le peuple chérit l'incompétence, non seulement parce que de la compétence intellectuelle il n'est pas juge et parce qu'il apprécie la compétence morale d'un point de vue qui est faux. Mais encore parce qu'il aime avant tout, ce qui est très naturel, que ses élus lui ressemblent. Il aime que ses élus lui ressemblent pour deux raisons: d'abord par sentiment. Il aime, comme nous avons vu, que ses élus éprouvent ses sentiments, ses passions. Ces élus pourraient éprouver ses sentiments et ses passions et aussi ce qui est des mœurs, des habitudes, des manières, de l'extérieur, etc. Mais, naturellement, le peuple n'est jamais sûr qu'un homme éprouve ses sentiments, et ses passions et ne se borne pas à feindre de les éprouver. Quand cet homme lui ressemble trait pour trait, c'est un signe et c'est une garantie. Le peuple est donc instinctivement poussé à élire des hommes qui ont les mêmes habitudes, les mêmes manières et la même instruction que lui, ou une instruction un peu supérieure, pour qu'il puisse parler mais légèrement supérieure.

Il y a une autre raison que cette raison sentimentale et qui est extrêmement importante; cette raison touche à l'essence même de l'esprit démocratique. Que veut le peuple dans la démocratie ? Il veut d'abord que tous les hommes soient égaux et par conséquent il souhaite que toutes les inégalités disparaissent, tant artificielles que naturelles. Et si avec l'inégalité artificielle tout est plus ou moins clair, alors c'est impossible d'éviter le naturel. La foule n'aime pas non plus les inégalités naturelles, c'est-à-dire un homme plus intelligent, plus actif, plus vaillant plus habile qu'un autre. Ces inégalités-ci, il ne peut pas les détruire, puisqu'elles sont naturelles, mais il peut les neutraliser, les frapper d'impuissance en écartant des emplois dont il dispose ceux qui les possèdent. Donc le peuple éloigne inévitablement des gens compétents et les rejette en conséquence de leur compétence ou parce qu'ils ne sont pas comme tout le monde. Et après ce même peuple peut observer comment mille criminels sont libérés de prison en fonction d'une loi qu'un parlementaire incompétent, comment le mot maladroit de personnalité publique gâte l'image du pays ou provoque les hostilités, comment

l'incompétence du chef du niveau supérieur se multiplie comme l'infection virulente, en embrassant après toutes les fonctions et les sphères, parce que le chef incompétent ne peut pas supporter les subordonnés compétents etc. Le cercle vicieux se renferme.

Certes Emile Fageut exagère ce fait, en disant que seule l'incompétence est le principe fondamental de la démocratie. Mais le problème de cet ordre social est diagnostiqué exactement. D'autant plus que Platon prévenait déjà à l'humanité de de cela au V siècle avant notre ère, en affirmant que l'obstacle principal, qui ne permet pas à l'État de devenir l'État juste, c'est une non-conformité de l'inégalité naturelle des gens de leur position dans la société. «Cependant avec quelle superbe un tel esprit (l'ordre démocratique – T.D.), foulant aux pieds tous ces principes, néglige de s'inquiéter des travaux où s'est formé l'homme politique, mais l'honore si seulement il affirme sa bienveillance pour le peuple!» – dit Platon [1, p.304]. Quel renouveau peut-on voir maintenant? Aucun. La démocratie, telle qu'elle existe de nos jours, empiète donc sur le pouvoir exécutif, l'asservit et l'absorbe, empiète sur le pouvoir administratif, l'asservit et l'absorbe, le tout par l'intermédiaire de ses représentants, les législateurs, qu'elle choisit à son image, c'est-à-dire qu'elle choisit incompétents et passionnés, puisque le peuple agit toujours dans la passion. Pourtant une cuisinière, qui gère et dirige très bien la cuisine, sera incompétente dans un service administratif d'état.

Certes, nous, les peuples en 2018, ne disons plus les choses de la même façon que les disent Platon, Aristote, Fageut et Ortega y Gasset. La notion de la masse comme des foules de barbares a changée. Pourtant l'essentiel restait le même. La masse moderne a appris le mimétisme. Elle a appris à paraître compétente (ne pas être), en utilisant les moyens modernes et technologiques. En effet, pourquoi faire les efforts pour étudier profondément quelque chose, si on peut trouver toujours l'inscription correspondante sur facebook? C'est une question rhétorique. Mais, au fond, nous avons la même crainte de l'expression publique des masses, et donc de la démocratie avec son virus de l'incompétence, qu'éprouvaient les penseurs des années passées, surtout lorsque les décisions gouvernementales

prise après ou pendant les discussions sur facebook. Comme dit très bien Stuart Mill, on ne peut pas avoir une démocratie habile, si la démocratie ne consent pas à ce que la besogne qui demande de l'habileté soit faite par ceux qui sont habile.

En outre, maintenant il y a un immense système administratif pour la destination du statut de compétence. Les bureaux, les agences, les conseils, les commissions se multiplient. Grandit la quantité des fonctionnaires et la quantité de procédures: des examens, des degrés, des exigences formelles. Malheureusement, en Ukraine aujourd'hui le succès du passage de ces procédures est défini souvent d'une manière arbitraire ou dans la protection. Donc, la compétence imaginaire grandit, mais la réelle diminue. Le simulacre a remplacé l'authenticité.

Il y avait beaucoup de penseurs qui tentaient d'inventer le moyen pour éviter ces problèmes. Par exemple, Aristote pensait d'une manière d'avoir la démocratie et l'aristocratie ce serait de faire en sorte que les citoyens distingués et la multitude eussent de chaque côté ce qu'ils peuvent désirer. Le droit pour tous d'arriver aux magistratures est un principe démocratique; n'admettre aux magistratures que les citoyens distingués est un principe aristocratique. Mais comment limiter les prétentions de chacun et de tous pour être admis dans de hautes fonctions? Ou, par exemple, Emile Faguet qui dit, en répétant d'Aristote, que un peuple sein est celui où l'aristocratie est démophile et où le peuple est aristocrate. Mais est-ce que cette formule n'est pas une telle, qui rebrousse notre chemin vers un beau rêve du siècle des lumières, lequel n'a pas pu se réaliser ? Est-ce que des combinaisons du peuple aristocratique et de l'aristocratie démocratique ne naîtra pas de nouveau la médiocrité, qui voudra du pouvoir ?

Platon dans «La République» dit qu'il faudrait pour le bonheur des États que les philosophes fussent rois ou que les rois fussent philosophes. Une solution de Platon, sa république idéale, n'est pas du tout parfaite. Mais le bon sens est présent ici. Au moins parce qu'avant de diriger les philosophes doivent apprendre les choses, beaucoup apprendre. Le snobisme intellectuel est justifié ici, car il s'agit de mérites, savoir-faire et de compétences. Les plus intelligents sont les mieux

adaptés à gouverner la société. La sélection intellectuelle suffit à elle-seule et garantit un fonctionnement optimal de la société.

Dans les conditions plus modernes l'idée de Platon a été transformée en idée de méritocratie. La méritocratie est par définition un système politique dans lequel les postes et les responsabilités sont confiés aux individus qui ont démontré leur intelligence ou leur aptitude à cela. Lorsque Michael Young a popularisé le terme «méritocratie» dans les années 1950, il s'en est servi pour dénoncer les effets pervers du système d'éducation anglais. Aujourd'hui, ce terme est souvent utilisé avec une connotation positive. Le «gouvernement par le mérite» s'opposerait aux dépendances personnelles, aux complicités, aux patronages, au clientélisme, qui incluent ou excluent selon les sympathies et les connivences; historiquement, il serait venu balayer les survivances aristocratiques dans les institutions savantes et politiques et aurait remplacé les critères familiaux et de patronage par le critère désincarné et impersonnel du «mérite»: ce ne seraient plus les «fils de», mais les «meilleurs» qui seraient venus diriger la société. L'idée de méritocratie, elle-même, comme l'utopie est pas mauvaise. Mais comment peut-elle être installée à la réalité?

Une sélection méritocratique peut engendrer la variété des problèmes.

Par exemple, dans les conditions modernes la méritocratie peut transformer la société en système de ségrégation rigide, comme dans un roman satirique d'Aldous Huxley «Le Meilleur des mondes» («Brave New World»), bien que, si bien penser, beaucoup de ce roman se trouve déjà dans la réalité des sociétés modernes démocratiques de consommation.

En plus, il y a des craintes que la méritocratie gardera toujours l'intraitable problème des critères de sélection selon les mérites, surtout du choix de ces personnes, qui établissent les critères. Ensuite, est-ce que les gens stupides et pas trop capables voudront reconnaître de bon gré leur sottise ou leur non-professionnalisme? C'est peu probable dans la société, où par la définition tous sont égaux. En conséquence le conflit dans la société sera inévitable.

Alors, le système méritocratique demande un juste milieu dans sa mise en place effective. Mais il y a des grands doutes, que dans le monde démocratique de

l'Ukraine contemporaine (où les affections de la foule, l'argent et les contacts personnels décident toujours des problèmes, particulièrement pour les fonctions) naitront les concours ou les examens anonymes indépendants professionnels, qui amèneront au pouvoir des personnes réellement compétents, comme c'était en Chine (il s'agit du système d'examens pour le recrutement de fonctionnaires entre le XIVe siècle et 1905). Bien qu'il serait bien de tendre vers cette utopie de justice pour tous.

Références

1. Platon. La République / Platon. – Paris: Librairie Garnier Frères, 1936. – 521p.

М. Дмитренко
Черкаський інститут пожежної безпеки
ім. Героїв Чорнобиля

КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА В ДИНАМІЦІ СУЧАСНОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОЦЕСУ

Корпоративна культура як багатогранне соціокультурне явище доби пізнього Модерну базується на цінностях професіоналізму та слугує прискорювачем інноваційних перетворень, що виводять на перше місце «людський фактор». Така оптика дозволяє розсунути горизонти досягнення культурного виміру корпоративності і здійснити концептуалізацію її культурних репрезентацій на макрорівні теоретичної рефлексії. За умов становлення принципово нової соціокультурної реальності постіндустріального зразка корпоративна культура перестає бути виключно вузько локальною культурною формою, набуваючи глобального виміру. Формування нового світового порядку, що сприяє сполученню єдності світу в різноманітності його складових, є пріоритетним напрямом розвитку сучасної цивілізації. Конструктивний потенціал мультикультуралізму дає

підстави для сподівань на зміну в перспективі ціннісної парадигми сучасного корпоративного суспільства.

У контексті теоретичних завдань філософського дослідження феноменів культури взагалі та корпоративної культури зокрема, а також у визначенні перспектив сучасної людини методологічно й світоглядно значущими є напрацювання низки сучасних вітчизняних філософів у галузях теорії та історії культури, філософії культури, філософської антропології, історії філософії, етики та естетики, філософії освіти (В. Андрущенко, Т. Андрущенко, В. Бех, Є. Бистрицький, Є. Більченко, В. Бондаренко, В. Вашкевич, І. Дробот, Ю. Калиновський, В. Кремень, М. Култаєва, С. Куцепал, Г. Меднікова, Л. Панченко, М. Розумний, В. Ярошовець та ін.). Проте залишаються недослідженими деякі теоретичні та теоретико-методологічні проблеми корпоративної культури, зокрема мультикультуризму в динаміці сучасного культурного процесу.

Інтерес до проблеми мультикультуралізму пов'язаний із тим, що культурні відмінності в сучасному суспільстві, організованому у формі держав, не тільки не зникають або згладжуються, але, навпаки, проявляють явні тенденції до наростання.

Пріоритетним напрямом розвитку сучасної цивілізації стає формування нового світового порядку, що сприяє сполученню єдності світу в різноманітності його складових. Причому це розмаїття виявляється досить широко: не тільки у встановленні національної ідентичності або, інколи, в нарочитому космополітизмі, а й у свідомо обраних людиною життєвих стилях, притаманних або приватному життю, або сфері добровільних асоціацій.

Для характеристики нового світового порядку з'являється поняття «світова цивілізація» як особлива культурно-історична форма, що виражає співіснування всіх культурних форм, які склалися в єдину, нехай і постійно мінливу, мозаїчну, колажну картину сучасного світу. Сучасна ситуація культурного розмаїття отримує пояснення в термінах культурного

плюралізму та мультикультуралізму.

Терміни «мультикультурне суспільство» і «мультикультуралізм» з'явилися в політичному контексті і спочатку були пов'язані переважно з імміграційними процесами. Вони виникли в Канаді в 1960-х роках у ході пошуків шляхів вирішення ситуації й управління бікультурною на той час (англо-французькою) країною.

Першим у філософії культури подолати монотеїстичну, європоцентристську схему історичного мислення, яка панувала у європейській свідомості Нового часу, вдалося О. Шпенглеру. На противагу традиційній («птоlemeївській») системі історії, що розглядала весь культурний розвиток як обертання навколо уявного центру Європи, О. Шпенглер виокремлює безліч культур, як окремих світів, що мають однакове значення в загальному культурно-історичному розвитку. Кожна з цих рівноцінних і рівноправних культурних форм має «власну форму, власну ідею, власні пристрасті, власне життя, воління, волю, відчуття, почуття, власну смерть» [1, с.151]. Свій погляд він називає «коперніканським відкриттям» у філософії культури.

Дослідники ХХ століття звертають увагу на те, що взаємодія культур була властива всій історії людства, хоча на різних етапах носила різний характер.

У роботах А. Тойнбі зустрічається розмежування цивілізацій на незалежні і сателіти. Цивілізації-сателіти, яким властива самототожність, вбирають значну частку інших культурних утворень. Втім, їх виділення, як зазначає сам автор, є досить складною типологічною проблемою [2, с. 487].

Як демонструє культурно-історичний процес – не тільки на прикладі італійської цивілізації, а й японської, та ін. – сателітність (залежність) і самостійність не є жорстко заданими характеристиками цивілізацій. Статус будь-якого соціокультурного утворення здатний змінюватись.

У цьому зв'язку варто зазначити, що ступінь актуалізації в соціокультурній динаміці різних тенденцій варіюється. Так, у періоди

стабільності будь-якої локальної культури, як правило, самодостатня і процес запозичення цінностей інших культур, прилучення до їхнього досвіду зведений майже до мінімуму: суспільство задовольняється функціонуючими в ньому і підтримуваними офіційними соціокультурними інститутами, звичними цінностями, стандартами, усталеними традиціями. Однак такий період у силу низки причин із часом порушується, суспільство не задовольняється звичними формами культури, які стають консервативними, неадекватними, інертними, не встигають за зміненою життєвою реальністю.

Саме на цій невідповідності застарілих форм культури реаліям життя наголошував у свій час Г. Зіммель, досліджуючи кризовий стан західної культури. Культура, що не змінює своїх форм, перебуває у стані стагнації. Однак, коли процес запозичення і впровадження цінностей чужих культурних форм починає переважати, він може у певний період досягти критичної межі, коли культура втрачає притаманну їй стабільність і починається процес деградації, набирає чинності дезінтеграційна тенденція.

Шведський дослідник Гьоран Терборн виділяє історично сформовані чотири типи мультикультурних суспільств з погляду походження та соціальної динаміки. «Це імперії, що існували до епохи сучасності; поселення в Новому Світі; колоніальні і колишні колоніальні суспільства; нарешті, постнаціональне мультикультурне суспільство, характерне для сучасної Північної Америки, Океанії та Західної Європи» [3, с. 607].

Сучасне поняття мультикультурності Г. Терборн пов'язує з сучасною Західною Європою, Північною Америкою та Океанією. Її специфіка породжена саме тією культурною динамікою, яка не була ні донаціональною, як у до сучасних імперіях, ні такою, що створює нації, як у Новому Світі й екскolonіальній зоні. Вона постнаціональна, оскільки виникла вже після створення націй, і розгортається у межах національних держав. Її розвиток пов'язаний із модернізаційними процесами, поширенням вищої освіти в 1960-х роках ХХ століття, з новою аудіовізуальною, музичною та друковано-тиражованою масовою культурою, з виникненням корпоративної культури.

Ймовірно, що процес розширення географічних кордонів постнаціонального мультикультурного суспільства збігається з процесами модернізації швидкого просування корпоративної культури в культурно-історичному просторі і, таким чином, набуває глобальних загальносвітових масштабів. У сучасному світі змінюється і сам характер взаємодії культур.

Нині існуюча постнаціональна мультикультурність виявляється набагато більш мінливою порівняно зі статичними мультикультурними спільнотами досучасних імперій і більш динамічною, що, безумовно, пов'язано із зростанням обсягу і швидкості просування різноманітної інформації.

У традиційному суспільстві аж до епохи Нового часу, коли очевидним лідером світової історії стає західна цивілізація, основними інтеграційними силами були імперські політичні спільноти й універсалістські релігійно-світоглядні уявлення, здатні згуртувати людей воедино, надаючи їх життю глобальну смислову перспективу. Коли ж лідируюча роль переходить до західної цивілізації, все більшого значення для інтеграційного процесу починають набувати народжені нею раціональні технології суспільної життєдіяльності, у тому числі і культурні форми корпоративної культури.

У філософії пізнього модерну однією з найбільш значущих виявляється проблематика діалогу. У цілому вона була спрямована проти монологічного *Я* класичної традиції і пов'язувалася з ідеєю свободи вибору. Звернення до проблеми діалогу йшло як у контексті розгляду гуманістичних начал міжлюдського спілкування, так і в контексті зміни культурного універсалізму на культурний плюралізм. У процесі встановлення діалогу між людьми і між культурами виникає питання, як зрозуміти *Іншого* як суб'єкта зі своїм власним досвідом, якщо існування і природа досвіду *Іншого* не можуть бути верифіковані.

Філософи ХХ століття приходять до розуміння того, що діалогічність, комунікація з іншими внутрішньо властиві культурній творчості суб'єкта, як і його самоперевершення. Підкреслюючи важливість невідчуженого

взаємозв'язку міжособистісного діалогу як передумови культурної комунікації, філософ М. Бубер писав: «Якщо я звернений до людини, як до свого *Ти*, якщо я кажу йому основне слово *Я-Ти*, то він не річ серед речей і не складається з речей» [4, с. 8].

Філософія діалогу, розвинена в ХХ столітті, в цілому призводить до радикальних епістемологічних змін: її впровадження в сучасне мислення підриває основи фундаменталізму, одночасно зберігаючи на передньому плані культуру як ідентичність.

Таким чином, очевидно, що мультикультуралізм сучасності несе в собі конструктивний, а не деструктивний потенціал, що дає підстави для сподівань на зміну в перспективі ціннісної парадигми, властивій сучасному корпоративному суспільству, страждаючому відомою приземленістю ціннісних орієнтирів і рисами антигуманізму. Примітно, що видатний представник структуралізму К. Леві-Стросс у сучасній антропології бачить нові можливості осягнення людської комунікації і нову стадію гуманізму в сучасному суспільстві. [5, с. 296].

Відзначаючи високий гуманістичний потенціал мультикультуралізму як однієї з найважливіших рис сучасної культурної ситуації, ми вважаємо, що він формує одну з підстав для оптимістичного сценарію розвитку культури в цілому, в тому числі і розвитку корпоративної культури як її форми.

Список використаних джерел

1. Шпенглер О. Закат Европы / О. Шпенглер. – М.– Пг., 1923. –Т. I.– С. 128-344.
2. Toynbee A. J. A Study of History / A. J. Toynbee – London – 1988.– P. 487.
3. Терборн Г. Мультикультурные общества. – Социологическое обозрение / Г. Терборн – Том 1. – № 1, 2001. – С. 50.
4. Бубер М. Я и Ты / М. Бубер. – М., 1993. – С.8.
5. Леві-Стросс К. Три вида гуманизма / К. Леві-Стросс. – М., 1989. – С. 296.

КІБЕРТЕРОРИЗМ ЯК НОВА ФОРМА ТЕРОРИЗМУ

Глобалізація інформаційних процесів, сучасний розвиток економічних відносин, насиченість їх новими інформаційними та телекомунікаційними технологіями, інформатизація таких життєвих сфер суспільства, як комунікації, енергетика, транспорт, системи зберігання газу та нафти, фінансові та банківські системи, водопостачання, оборона та національна безпека відкрили вражаючі можливості для прогресивного розвитку людства, але й одночасно викликали ряд якісно нових глобальних загроз.

Фактично кожного року використання інформаційних технологій все більше охоплює сфери життєдіяльності людства. Інформація як один з ключових елементів цього процесу починає відігравати все більш важливу роль у житті людини, суспільства, держави на сучасному етапі розвитку. Сучасні глобальні інформаційні системи формують свідомість, впливають на поведінку та загальне світосприйняття, а також, на превеликий жаль, на характер злочинів.

Злочини поступово, з розвитком технологій перейшли в цифрове середовище – кіберпростір, – і тому характер загроз для суспільства радикально змінився.

Найбільш яскраво результати сучасного процесу розвитку інформаційно-комунікаційних технологій проявляються в сфері побудови й використання кіберпростору. У зв'язку з цим регулювання сучасних суспільних відносин в інформаційній сфері, серед яких найпоширенішими є доступ до інформаційних баз даних та їх використання, стають одним з найбільш актуальних завдань сучасного законодавства й права.

Фахівці у боротьбі з міжнародним тероризмом стурбовані можливістю використання інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) для серйозного удару по об'єктах критичної інфраструктури, що може призвести

до тяжких наслідків та кровопролиття. Такі дії в системі міжнародної безпеки кваліфікуються як «кібертероризм», або «комп'ютерний тероризм».

Визначити поняття «комп'ютерний тероризм» є досить складним завданням, оскільки нелегко встановити чіткі межі для того, щоб відрізнити його від інформаційної злочинності. Інша складність полягає в тому, що необхідно висвітлити особливості цієї конкретної форми тероризму [1].

Саме поняття «кібертероризм» сформовано злиттям двох слів: «кібер» («кіберпростір») і «тероризм». У вітчизняній літературі дедалі частіше зустрічаються терміни «віртуальний простір», «віртуальний світ», що визначаються як комп'ютерне моделювання інформаційного простору, в якому є певні види об'єктів або символічне подання інформації.

Кібертероризм чітко відрізняється від інших злочинів в кіберпросторі, в першу чергу в його цілях, які є загальними для політичного тероризму в цілому. Кібертерорист як суб'єкт злочину також істотно відрізняється від хакера, комп'ютерного хулігана чи комп'ютерного злодія, чії дії обумовлені жадібністю або хуліганством.

Основна тактика кібертероризму полягає у забезпеченні того, щоб конкретний кіберзлочин мав небезпечні наслідки, широкий громадський резонанс і створював атмосферу постійної загрози повторення, не визначивши конкретну мету. Кібертероризм орієнтований на використання різних форм і методів вимкнення інформаційної інфраструктури держави або використання інформаційної інфраструктури для виникнення ситуації, що створює катастрофічні наслідки для суспільства.

Виходячи з основної концепції тероризму та її поєднання з визначенням віртуального простору, можемо сформулювати наступне визначення кібертероризму, як складної системної дії, що проявляється в навмисному, політично вмотивованому нападі на інформацію, що обробляється комп'ютерною мережею чи системою, що загрожує життю або здоров'ю людей чи створює інші тяжкі наслідки з метою порушення

громадської безпеки, залякування населення чи провокації військового конфлікту.

Один із способів кібертероризму – це політично вмотивована атака на інформацію. Вона проявляється у прямому управлінні суспільством шляхом постійного залякування, загрози насильством, збереження стану постійного страху з метою досягнення певних політичних або інших цілей, примушування до певних дій, привернення уваги до особистості кібертерориста чи терористичної організації, яку він представляє.

Кібертерористи також підтримують свою діяльність іншими злочинами, скоєними через Інтернет, наприклад, вони мають доступ до баз даних кредитних карток або здійснюють різні форми вигідного для них шахрайства. ІКТ також полегшують та спрощують безліч дій терористів та транснаціональних злочинних груп – від фінансування до створення необхідних документів. За допомогою комп'ютерних технологій організовані злочинні угруповання здатні створювати будь-які ідентифікаційні документи, документи, що свідчать про здійснення різних фінансових чи банківських операцій, що служить прикриттям для їхньої діяльності.

Кібертероризм такий же великий, як і міжнародний тероризм, пише Дейв Клементе, міжнародний експерт із питань безпеки від Chatham House, але він є більш підступним. Це не бомба, що кинута на вулицю чи в трубу, це така дія що має набагато більше прихованих «закадрових» моментів. Ви не знаєте, хто вас атакує, ви не можете оцінити відразу шкідливі наслідки для безпеки держави, її економіки чи суспільства [2]. Кібератаки можуть бути досить простими, наприклад, шкідливе програмне забезпечення, що завантажене з електронного листа, але наслідки таких дій можуть бути дуже складними від викрадення таємної чи конфіденційної інформації, до порушення роботи інфраструктури забезпечення життя конкретного соціуму.

Привабливість кібертероризму для сучасних терористів проявляється з різних причин:

по-перше, це досить незначні фінансові витрати, на відміну від традиційних терористичних методів роботи. Усе, чого потребує терорист, це персональний комп'ютер та онлайн-з'єднання. Терористам не потрібно купувати зброю та вибухові речовини, достатньо створити та доставити комп'ютерні віруси через телефонну лінію, кабель або бездротовий зв'язок;

по-друге, кібертероризм є більш анонімним, ніж традиційні терористичні методи. Як і багато інших Інтернет-серферів, терористи використовують онлайн-псевдоніми – «імена екранів» чи вхід на веб-сайт як невідомий «гостьовий користувач», завдяки чому правоохоронним структурам та поліції ускладнюються завдання їх ідентифікації. В кіберпросторі немає ніяких фізичних бар'єрів, таких як контрольно-пропускні пункти, кордони, металошукачі, митники тощо;

по-третє, різноманітність і кількість цілей є невичерпними – від комп'ютерів та комп'ютерних мереж урядів, приватних осіб, комунальних підприємств, приватних авіакомпаній до інфраструктур, таких як електромережі та служби екстреної допомоги;

по-четверте, кібертероризм може проводитися дистанційно, без спеціальної фізичної підготовки, психологічних інвестицій, ризику смертності та подорожей, що значно полегшує терористичним організаціям набір послідовників;

по-п'яте, кібертероризм через ІКТ може вплинути на більшу кількість людей, ніж традиційні терористичні методи, тим самим посилюючи тиск на суспільство задля досягнення поставленої мети.

Фактично на сьогоднішній день кіберпростір надав можливість проводити «асиметричну війну», де окремі виконавці (екстремісти, терористичні групи, кіберзлочинці) мають можливості заподіяти шкоду благополуччю всієї нації.

Підводячи підсумки короткого огляду даної проблематики, слід констатувати той факт, що до кінця XXI століття кібертероризм стане

головною зброєю для ведення війни – нової війни, де воюватимуть не професійні військові, а особи, що використовують комп'ютерний код.

Список використаних джерел

1. Post, J.M. (2005), "The New Face of Terrorism: Socio-Cultural Foundations of Contemporary Terrorism", Behavioral Sciences & the Law, Vol. 23, No. 4.
2. Gordon, S. & Ford, R. (2002), "Cyberterrorism?", Computers & Security, Vol. 21, No. 7.

О. Рилова

Черкаський державний бізнес-коледж

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО У СУЧАСНОМУ МЕДІАПРОСТОРІ

Сьогодні особливо актуальним є питання про те, чи варто проводити межу між особистим і публічним? Адже людина як соціальна істота реалізує себе у діях та мовленні. Тільки-но ми починаємо говорити про особисті, інтимні речі, ми одразу переміщуємо їх у публічну сферу.

Розквіт публічної сфери прийшовся на період епохи Просвітництва. У XVIII ст. з'явилась потреба обговорювати актуальні суспільно-політичні теми у ході публічної дискусії. Таким чином, поняття «публічне», «публічність», «публічна сфера» означали простір, у якому в процесі спільної дискусійної діяльності формується суспільна думка.

У сучасному ж медійному просторі можна спостерігати те, що Г. Гадамер називав «нездатністю до розмови», тобто відсутність продуктивного соціального діалогу, причиною чого є монологізація комунікативних форм. На зміну спільному обговоренню приходять масове «говоріння», яке характеризується необґрунтованістю, тимчасовістю того, про що говориться, та легкістю сприйняття. Така ситуація виникає там, де мова не звернена ні до кого конкретно, де говорять лише заради самого «говоріння».

«Говоріння» у публічній сфері не вимагає передісторії: тут не важливо, що було сказано до того і що буде сказано потім, оскільки воно не потребує усвідомленого, рефлексуючого розуміння та заглиблення у те, про що йде мова. «Говоріння» існує заради «говоріння».

У той же час «говоріння» залучає до процесу комунікації нескінченну кількість тих, хто говорить, і тому відбувається його постійне «прирощення», але не у смисловому значенні, а у кількості сказаного та учасників «говоріння». Варіативність суджень породжується не розмаїттям актуальних тем, а великою кількістю користувачів, кожен з яких пропонує безпосередньо себе та свої розмірковування у якості теми для подальшого обговорення. Для індивіда публічний простір перетворюється на гігантський екран, на який проєктуються особисті проблеми: труднощі на роботі або незадоволеність стосунками з близькими людьми. Спостерігається спрощення інформаційного навантаження.

Класична модель публічності XVIII ст. будувалась на розумінні індивідом себе як творця соціально важливих ідей, і в сучасному суспільстві вона виявляється неприйнятною, оскільки сучасний медіа-суб'єкт не бажає брати активну участь в обговоренні соціально важливих питань. На думку З. Баумана, відбувається заміна «виробника» на «споживача».

З іншого боку, намагаючись бути більш відкритими, більш «публічними», люди інтенсифікують свої особисті риси, видаючи уявне за актуальне.

У контексті реалізації продуктивної соціальної рефлексії та відродження класичної моделі публічного простору особливі сподівання, звичайно, покладаються на Інтернет, поява якого сприймалась як початок ери нової, вільної комунікації. Але розвиток Інтернету, навпаки, сприяв виникненню мережевого індивідуалізму у якості домінуючої форми соціальності. Індивідууми будують свої мережі, зважаючи на свої інтереси, цінності та проєкти.

В епоху появи електронних засобів масової комунікації, людина, маючи нові, безмежні можливості публічного висловлення думок, усвідомлює потребу у медійному самоствердженні. Технічна революція у сфері комунікацій дає унікальну можливість виражати свою думку таким чином, що вона одразу отримує соціальну оцінку.

Людина у сучасному медійному просторі виявляється об'єднаною з іншими людьми не стільки можливістю висловлювати свої думки на актуальні суспільно-політичні теми і бажанням впливати на рішення, які приймає влада, скільки потребою обговорювати проблеми повсякденного життя. Вона спрямовує навички соціальної рефлексії на оцінку та управління повсякденним, часто роблячи об'єктом обговорення інтимні речі.

Сьогодні Інтернет перетворюється на нову форму публічності, де всі є публікою один для одного. Це робить можливою появу великої кількості розмов на різні теми, спільною рисою для яких є те, що вони виникають та відтворюються не для отримання інформації або пошуку смислу, а заради можливості спільного «говоріння». У мережі комунікація відбувається не заради розуміння чи отримання нової інформації, а виключно заради можливості включення у цей процес. Значення має спілкування саме по собі, а не предмет розмови: участь у цьому процесі для людей важливіша, ніж сама інформація.

Спілкуючись один з одним за допомогою електронних засобів комунікації, люди в основному займаються тим, що переказують, повторюють, інтерпретують те, що вже було сказано раніше. Тобто, нові, більш складні комунікації вибудовуються на основі вже існуючих. Таким чином, система комунікації відтворює сама себе.

У даному випадку можна говорити про надлишковість комунікації. Однак, ця надлишковість не передбачає приросту інформації, а використовується для підтвердження соціальної єдності: люди переказують один одному одне і те ж, щоб засвідчити солідарність.

Отже, класичні моделі публічності не знаходять втілення у сучасних формах соціальної рефлексії. Більше того, соціальна рефлексія нового типу представляє собою швидше безладне дискутування без прирощування смислу, а суб'єкт є споживачем, а не творцем суспільно значимих ідей. У суспільний простір проєктуються особисті проблеми, і це відбувається тому, що, намагаючись бути максимально публічною, людина демонструє більше особистого, інтимного. У результаті дискусії привертають більшу кількість учасників, ця комунікація здійснюється заради можливості приєднатися до сказаного. А це, в свою чергу, продукує нові комунікації.

О. Кожем'якіна

Черкаський державний технологічний університет

КРИЗОВА ДИНАМІКА ДОВІРИ В СУЧАСНОМУ ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СОЦІУМІ

Динамічні зміни сучасності, визначені передовсім процесами глобалізації та інформатизації, суттєво трансформують усталені контексти соціальних взаємодій на всіх рівнях, провокуючи цілий масив невизначеностей, нових ризиків та перспектив. На думку Е. Гідденса, глобалізаційні процеси на глибинному рівні реструктурують способи нашого існування в світі – від повсякденного життя (сім'ї, шлюбу, роботи тощо) до подій світового масштабу (глобальні ринки, міжнародна політика, технологічні досягнення, соціокультурні зрушення), в цілому сприяючи появі напруги та стресів, що руйнує традиційні способи життя та культури значної частини регіонів світу[1, с. 8-9]. Відтак, сучасне суспільство вирізняється наявністю цілої низки перманентних криз – політичних, фінансово-економічних, екологічних, екзистенційних, які час від часу набувають значного загострення та ескалаційного поширення. Зокрема, К. Ясперс визначає сучасну кризу в термінах неосяжності та незбагненності, яку

«неможливо усунути, а можна лишень прийняти як долю, терпіти та долати» [2, с. 334].

Окрім того, тотальну кризу, яка пронизує всі сфери сучасного соціуму, найчастіше пов'язують саме з кризою довіри, причини чого криються перш за все в ціннісно-нормативній сфері, що відображає загальну тенденцію неузгодженості соціальних очікувань та руйнації практик надійних зобов'язань, демонструючи різке перетворення усталеності та передбачуваності на вірогідність та ризиковість. В цілому соціокультурний простір довіри, горизонти якого розширюються від міжособистісного до системного, є ціннісно обумовленою структурою кооперативних взаємодій, що породжують і визначають нормативні уявлення їх суб'єктів, що здійснюють процедури оцінки надійності та безпечності, виходячи з взаємного авансованого сприйняття. Тому довіру можемо визначити як проєктивну ціннісну детермінанту вірогідно-позитивного відношення до суб'єктів взаємодії, які наділяються рисами соціальної надійності.

Одним з яскравих вимірів експлікаційної динаміки концептуалізації кризовості довіри є її трактування як особливого виду залежності, відкритості, вразливості в аспекті онтологічної потреби в *Іншому*, який розуміє і приймає цю вразливість. Сучасний світ супроводжується загостренням так званого «профілю ризиків», обумовленого загрозами технічного прогресу, політичними конфліктами з потенціалом ескалації до глобальних масштабів, частотністю економічних криз, ускладненням екологічних проблем тощо, провокуючи загальне відчуття невизначеності, тривожності і невпевненості в майбутньому. Кризовим трансформаціям вразливості довіри в сучасному світі сприяють також розмивання кордонів очевидностей звичного життєвого світу, поява практик відносин віддаленого типу, розширення простору взаєморозкриття тощо.

Включення до сфери персоніфікованих і деперсоніфікованих контактів *Іншого* – інших смислів, практик, норм, цінностей, саме внаслідок розширення вразливості породжує кризу довіри, що розуміється як різке

зниження почуття екзистенційної безпеки у зв'язку з виснаженням ресурсів онтологічної впевненості. Інтеграція в горизонтах глобальної спільноти (в тому числі, засобами безмежного доступу до загального інформаційного простору) супроводжується взаємопроникненням зростаючого числа культур, провокуючи як бажання підтвердити солідарну спільність з іншими культурами, так і різкий сплеск демонстрації відмінностей (культурних, регіональних, національних, етнічних, мовних, історичних і т.п.), протидіючи спотворенням самобутнього і особливого. Таким чином, одним з ключових векторів посилення кризовості довіри є розширення сфери взаємодії з невизначеним *Іншим*, а також збільшення способів маніпулятивного впливу завдяки можливостям техносфери.

Таким чином, концептуалізована в термінах індикативності соціального порядку, стабільності, впорядкованості, довіра зазнає руйнівних впливів в умовах слабкої контрольованості, нестабільності, соціального розшарування та глобальної нерівності. Криза довіри є своєрідним викликом для суспільства і чутливим індикатором проблематизації його розвитку, ознакою владних поразок та розбалансованості функціонування суспільних підсистем, що може мати як деструктивні, так і конструктивні ефекти.

Загалом кризова динаміка довіри відображає процеси виснаження ресурсного потенціалу соціального впорядкування та ціннісно-нормативної регуляції, набуваючи нових контекстів загострення в умовах глобалізації та інформатизації. Зокрема, проблематизація відносин довіри в сучасному соціумі зумовлена як загальною нестабільністю та системним ускладненням, так і включенням *Іншого* (як *Чужого*, *Ворожого*, *Третього* тощо) в соціокультурний простір щоденних, реальних та віртуальних, взаємодій, що спричинює трансформації в сприйнятті та індикативності властивих довірі очікувань надійності та безпечності, впорядкованості та передбачуваності.

Список використаних джерел

1. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс; [пер. с нем. М. Левиной]. – М.: Политиздат, 1991. – 527 с.
2. Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя / Ентоні Гіденс; [пер. з англ. Н. Поліщук]. – К.: Альтерпрес, 2004. – 100 с.

*Бондар Я.,
Науковий керівник:
Крупенко І. М.
Уманський гуманітарно-педагогічний
коледж ім. Т.Г. Шевченка,*

СОЦІАЛЬНІ ІННОВАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ

Глобалізація, міжнародна міграція та інновації у сфері інформаційних і комунікаційних технологій докорінно змінили суспільство, в якому ми живемо. Значні зміни, з одного боку, покращили життя. З іншого боку, цей розвиток не допоміг протистояти зростаючим викликам – соціальним, економічним та тим, що пов'язані з охороною навколишнього середовища.

Зміна клімату, соціальна ізоляція, безробіття, яке зачіпає усі покоління, матеріальна бідність, нерівність у сферах охорони здоров'я та добробуту, а також старіння населення продовжують залишатися актуальним та серйозним викликом. В усьому світі спостерігається зростання усвідомлення того, що необхідні нові, інноваційні підходи до соціальних викликів навколишнього середовища. Сфера соціальних інновацій набирає обертів, до того ж значні внески надходять від фондів, урядів та бізнесу.

Соціальні інновації розуміють як «нові рішення (продукти, послуги, моделі, процеси і т.п.), які відповідають соціальним потребам (більш повно та ефективно, ніж існуючі рішення) та ведуть до нових, покращених можливостей, цінностей, стосунків. Іншими словами, соціальні інновації є хорошими для суспільства та спонукають це суспільство до дій. [1, с. 36-37].

Проблеми становлення соціальних інновацій вивчали науковці: М. Крозьє, А. Турен, П. Штомпка, Ш. Шварц, М. Вебер [2, с.11].

Для класифікації соціальних інновацій використовують різні підходи. За рівнем та обсягом нововведень можна виділити інновації глобального характеру, регіональні та локальні. За рівнем новизни соціальні інновації поділяються на:

- епохальні, що мають наслідками глибокі суспільні трансформації, перехід до нового способу виробництва, соціокультурного ладу;
- базисні, що виявляються у радикальних технологічних змінах, змінах способу організації виробництва, соціокультурного і державного ладу;
- інновації, що поліпшують, спрямовані на розвиток і модифікацію базисних інновацій, їх поширення у різних сферах;
- псевдоінновації, що пов'язані з хибними шляхами людської винахідливості, спрямовані на часткове поліпшення і продовження агонії застарілих технологій, суспільних систем та інститутів;
- антиінновації, що характеризують ті нововведення, які мають реакційний характер, обумовлюють зворотний рух у тій чи іншій сфері [3].

Отже, соціальні інновації можна знайти у будь-якій сфері суспільного життя, втім найпомітніша їх реалізація спостерігається у взаємодії різних суспільних груп – для задоволення спільних потреб. Спрямованість соціальних інновацій на зміну поведінки людини дозволяє робити висновок про зв'язок соціальних і технологічних інновацій. Адже виникнення останніх мотивується певними суспільними потребами, а впроваджені технологічні новинки змінюють поведінку людини.

Список використаних джерел

1. Аптоток Л. Л., Порцпик А. М., Савчук В. С. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації / Аптоток Л. Л., Порцпик А. М., Савчук В. С. – К., 2003. – 183 с.
2. Герасимчук А.А., Шиян О.М. Соціологія: курс лекцій / Герасимчук А. А., Шиян О. М. – К.: Вид-во Європ. ун-ту фінансів, 2000. – 88с.

3. Штомпка П. Социология социальных изменений [Электронный ресурс] / П. Штомпка. – М.: Прогресс, 1996. – Режим доступа: socioline.ru/pages/petr-shtompka-sotsiologiya-sotsialnyh-izmenenij.

Ю. Реп'ях

*Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького*

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ У ФІЛОСОФСЬКОМУ ВИМІРІ

Одною з вагомих тем для обговорення є саме «віртуальна реальність». Віртуальна реальність асоціюється дуже часто лише з внутрішньо комп'ютерною реальністю, хоча окремі її прояви увійшли в наше життя набагато раніше. Наприклад, той же телефон дозволяє спілкуватися співрозмовникам з різних міст через створювану ним звукову віртуальну реальність. Комп'ютерний віртуальний світ – лише вдосконалення вже відкритої людиною віртуальної реальності. Метафізичне осмислення даного феномену стає необхідним через те, що революційні можливості використання сучасних ІТ-технологій, телекомунікацій та комп'ютерних систем кардинально змінюють і сприйняття світу, і саме середовище людського буття, його географію та екологію, організацію соціального поля, іншими словами – кардинально трансформують світ.

За таких умов стає нагальною потреба у з'ясуванні суті понять «віртуальний» та «віртуальна реальність», особливостей онтологічного статусу феноменів, що ними позначаються.

Поняття «віртуальний» має свою глибоку семантичну історію. Слово віртуальний походить від латинського *virtus*. Римляни позначали цим словом такі якості воїна як мужність, доблесть, рішучість. Сучасне англійське *virtue* позначає гідність, доброчесність, хоробрість, мужність. Сучасне значення прикметника віртуальний походить з середньовічної філософії (латинське *virtualis* – можливий, такий, що може проявитися при певних умовах).

«Віртуальний у словосполученні віртуальна реальність, – зазначає М. Хейм, – походить від лінгвістичного розмежування, сформульованого І. Скотом, для якого латинське *virtus* було головним пунктом його теорії реальності». Термін *віртуальний* він використовував для того, щоб подолати дистанцію між формально єдиною реальністю, що передбачається нашим концептуальним очікуванням і неупорядкованою різноманітністю нашого досвіду. У цьому ж значенні вживає термін і М. Кузанський «Про споглядання Бога». Незважаючи на досить багатий метафізичний зміст поняття «віртуальний», предметом спеціального розгляду воно все ж таки не було. У класичній філософії і науці внаслідок становлення механістичної картини світу зникає потреба у понятті «віртуальний». Воно не узгоджується з механістичною картиною світу, де знімається питання про становлення, про ступінь і спосіб буття і, відповідно, про різні рівні реальності. Проблема віртуального надовго випадає з філософського розгляду.

У сферу філософського вживання дефініція «віртуальний» потрапляє знову лише на початку ХХ ст., коли термін «віртуальний» стало широко вживане.

У зв'язку з цим важливо визначити, що являє собою віртуальна реальність як така. По-перше, віртуальна реальність не є реальність тілесна або умоглядна, але є реальністю чуттєво-образною. Віртуальний простір – це не простір тіл, а простір образів. По-друге, віртуальна реальність передбачає людську діяльність всередині себе. Це є не просто образне відтворення людини, а й дія в цьому образі її волі. Якщо у віртуальній реальності не проявляється дії носія вільної волі, то перед нами зовсім не віртуальна реальність, а лише образне, об'єктивне відтворення дійсності.

По-третє, втілення волі в образі віртуальної реальності не є тілесним втіленням. Воно не може бути тілесним втіленням з двох причин. Перша причина полягає в тому, що у віртуальній реальності воля втілюється лише в одному або в декількох своїх аспектах: в зоровому, в звуковому тощо. Звичайно, хоча втілення допустимо відразу в декількох аспектах, проте воно

не становить єдиної тілесної цілісності. Друга причина дещо іншого плану – воля, яка втілена у віртуальній реальності, підпорядкована певним правилам і обмеженням, накладеним на неї тією сутністю, яка виступає в якості носія цього образу (наприклад, комп'ютерна програма, телефонна трубка тощо). Якщо ж розвиток віртуальної реальності коли-небудь дійде до такого ступеня, коли ці дві причини будуть усунуті, то тоді цілком можна ставити питання про злиття віртуальної реальності з вихідною тілесною реальністю нашого світу. Віртуальну реальність можна розглядати як «симуляцію чогось, що ніколи насправді не існувало», як говорив Жан Бодріяр, чи як «автентичну підробку» (Умберто Еко). Як на мене, термін «віртуальна реальність» означає, власне, таку реальність, яка може існувати як в потенційному, можливому стані, так і в актуально існуючому, дійсному стані. Філософський підхід, який використовується для вивчення віртуальних реальностей, отримав назву «віртуалістика». Це поліонтологічний підхід, що виявляє велику кількість реальностей, на відміну від моноонтологічного, який констатує існування лише однієї реальності.

Що цікаво, віртуальна реальність продукується активністю якої-небудь іншої реальності, зовнішньої по відношенню до неї. Тому проблема з'ясування її природи, визначення онтологічного статусу й зіставлення з першою субстанціональною реальністю є актуальною на сучасному етапі розвитку науки. В такій реальності є свій час, простір і закони існування. Віртуальна реальність існує тільки тут і тепер, тільки доти, доки активно є породжуюча реальність. Основним питанням, на мою думку, є те, яка власне перспектива віртуальної реальності на практиці. Дослідники даної теорії говорять, що віртуальна реальність дає людині змогу зрівнятися зі свого роду «Творцем». Людина може явно відтворювати різні події минулого, реального й майбутнього. Вона здатна уявляти образи предметів, явищ, з якими раніше не зустрічалася, тобто нову реальність, будувати образи не тільки того, що може бути матеріалізованим, уречевленим, але і того, чого взагалі не може існувати в природі. Тому можна сказати, що Бог не той, хто управляє, а той,

хто пише код, задає алгоритми розвитку, створюючи середовище існування. В такому випадку ми стоїмо на зламі цінностей людського існування, коли розвиток технологічних процесів становить більшу зацікавленість у порівнянні з давніми філософськими пошуками буття суцього.

Очевидно, що сьогодні розвиток комп'ютерних технологій йде по такому шляху, коли досягнення в області мікропроцесорної техніки дозволили здійснити мрію першовідкривачів комп'ютерних технологій: злиття людини і комп'ютера в єдиний конгломерат, який здатний виконувати такі задачі, які звичайна людина чи один комп'ютер вирішити не в змозі.

Виникнення Homo Virtualis, людини, орієнтованої на віртуальність, людини віртуальної культури, стало значущою соціально-культурною ознакою функціонування віртуальної реальності. Homo Virtualis, ставши творцем, носієм і споживачем віртуальних культурних феноменів, основні свої соціокультурні потреби задовольняє у віртуальному світі, в якому Homo Virtualis працює, навчається, відпочиває, спілкується, отримує інформацію. Саме для Homo Virtualis і за допомогою Homo Virtualis виникають не лише такі нові віртуальні феномени, як «віртуальні продукти», «віртуальні гроші», «віртуальні магазини», «віртуальна дружба», «віртуальне кохання», а й «віртуальні музеї», «віртуальні бібліотеки», «віртуальні тури», «віртуальне дозвілля» – цілий віртуальний світ. Звідси можна стверджувати, що процеси віртуалізації породжують так звану віртуальну культуру, де віртуальне середовище є способом реалізації людських дій та буття людини в цілому. Віртуальна культура передбачає, з одного боку, масовість як закономірність функціонування і розвитку, з іншого – розширення меж творчості, нові способи художньої діяльності, прояви унікальності, індивідуалізацію. В цих умовах виникають нові естетичні потреби, зазнають змін уявлення про форми культурною продукції.

Підсумовуючи вищесказане, можна констатувати, що інтенсивний розвиток інформатизації і глобалізації соціокультурних процесів зумовив появу нового соціокультурного простору, названого віртуальним.

ПРОБЛЕМА ДЕТЕРМІНАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО БУТТЯ ЛЮДИНИ

Соціальне життя людини передбачає всім знайомий процес соціалізації: дитячий садок, школа, університет, робота. Хоч такі складові соціалізації можуть здатися доволі стереотипними, вони надають умови для становлення та розвитку людини як особистості. Основою соціального життя є контакт людини із суспільством та її активність в ньому, тобто спілкування та спільна діяльність з іншими членами соціуму.

Суспільне життя людей підпорядковується строгим об'єктивним законам. Якою сильною не була б воля людини, вона не може подолати силу об'єктивного закону. Наприклад, людина не може повністю обійтись без задоволення потреб, максимум з того, що вона може зробити, – це обмежити їх. Тобто, соціальне буття людини детерміноване. *Детермінація* (від латинського слова *determinate* – визначати, зумовлювати) – це поняття, що визначає систему різних форм взаємозв'язку та взаємозумовленості явищ. Вона включає в себе просторовий, часовий взаємозв'язок та різні способи причинної обумовленості. Тобто, детермінант – це те, що визначає та зумовлює яке-небудь явище. У випадку із соціальним буттям детермінантом є те, що визначає соціальне буття людини – те, що є його чинником або фактором. Проте абсолютизація людиною сили цих об'єктивних закономірностей та факторів, тобто, рух до фаталізму, може призвести до негативних для неї наслідків – страху перед труднощами, а відтак до пасивності.

Що ж саме визначає положення людини в суспільстві, її соціальне буття? Це фактори часу та простору. Всі соціальні події, в яких людина безпосередньо бере участь, вбудовано у послідовний часовий ряд, а відлік часу допомагає людині орієнтуватися в соціальному просторі. В свою чергу

простір поряд з часом виступає як основоположна координата соціального буття.

В залежності від фактору часу соціальні події можуть характеризуватися тривалістю, ритмом або спонтанністю. Крім того, час функціонує як синхронізатор та координатор людської активності. Час може мати різний вплив на суспільство в залежності від його моделі: якщо в первісному суспільстві людина живе моментом, миттєвим часом, що пов'язаний з природними оточенням та умовами її щоденної діяльності, то в сучасному суспільстві час для людини є регулятором та організатором її діяльності, виступаючи як її первинний та визначальний фактор.

Соціальне життя обов'язково проходить в якихось просторових межах, які, безумовно, мають на нього певний вплив. Перспективи та варіанти соціального розвитку людини залежать від того, де вона знаходиться. Це можуть бути різні просторові фактори – починаючи від країни та закінчуючи локальним соціальним оточенням. Іншими словами – оточення людини впливає на її поведінку та розвиток, на її соціальне буття.

Можна розглянути ще один доволі загадковий фактор детермінації соціального буття – фактор випадковості. В теорії якась певна подія може розвиватися за різними сценаріями, але в реальності відбувається один певний варіант, не інший – цей варіант визначено випадком. Прикладом може бути феномен народження. Людина народжується в певних часових та просторових рамках, в теорії вона могла б народитися в інших умовах, що призвело б до іншого варіанту розвитку подій, але все відбувається, як певний випадок, а не інший. Людина народжується в певній країні, в певному поселенні, що в подальшому може вплинути на її розвиток в суспільстві (фактор простору); людина народжується в певних часових рамках, які також впливають на її соціальний розвиток, бо якби вона народилась на десять років раніше або пізніше, умови вже були б інші (фактор часу); людина народжується від певних батьків, але могла народитися від інших, будучи в іншому оточенні, в іншому просторі, і також могла б народитися в інших

часових рамках, що вплинули б на умови життя, та все ж таки все відбувається в одних умовах, а не в інших, які також могли б бути (фактор випадковості). У такий спосіб фактори часу, простору та випадковості детермінують соціальне буття людини.

ЛЮДИНА ІННОВАЦІЙНОЇ ДОБИ: НОВІ КОНЦЕПТИ ТА СУЧАСНІ РІШЕННЯ

А. Країло

*Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького*

ВАРІАНТИ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

Інновації – це кінцевий результат інноваційної діяльності, у вигляді нового чи удосконаленого продукту або технологічного процесу, який наділено якісними перевагами при використанні та проектуванні, виробництві, збуті, використовується у практичній діяльності та має суспільну перевагу [1].

Будь-які інновації спрямовані на створення чи покращення матеріальних благ людини, не дивлячись на те, що спочатку інновація існує тільки як думка чи ідея, яка ще потребує подальшого втілення. Яке ж місце займає людина в інноваційну добу людства? Вона виступає творцем, виконавцем чи все ж таки є споживачем кінцевого продукту на шляху до нового?

На сьогоднішній день розвиток інформаційних технологій настільки швидкий, що створює інноваційне середовище проживання, отже сучасна людина проживає у світі змін, руху, інновацій, у світі предметів, в яких втілюються ідеї, створені нею самою. Саме цей новий світ визначає життя людини та її подальший розвиток у всіх сферах життєдіяльності. З упевненістю можна сказати, що досягнення технологічно-інформаційної епохи змінило насамперед спосіб мислення самої людини. Переорієнтував хід думок від простого теоретичного накопичення знань до їх практичного втілення та використання на користь людства. Інновації спрямовані на модернізацію всіх земних благ, які перебувають у постійному розвитку. Та

чи настане кінець постійним пошукам кращого та нового, чи потреби людства до осучаснення всього що їх оточує безкінечні?

Основою та першодвигуном будь-якої інновації є творче мислення. А покращення та осучаснення технологічного процесу потрібне для кращого засвоєння нових знань, винаходу нових алгоритмів, розвитку сучасної людини. Проте креативність та різносторонність інноваційної доби зробила світ плюралістичним та мінливим. Ще у 80-х роках ХХ сторіччя футуролог О. Тоффлер передбачив, що пошук мільйонами людей своєї ідентичності, котра полегшить возз'єднання особистості задля формування власного порядку та перемоги над хаосом, стане нагальною проблемою людства. Тож, людині у сучасному непостійному світі особливо важко зробити життєвий вибір, знайти своє місце та подолати кризу ідентичності.

З цього приводу виражає свою думку М. Оже, в якій йдеться про те, що «є всі підстави описувати кризу сучасного світу як кризу ідентичності» [2]. Необхідність дослідження самоідентифікації та ідентичності сучасної людини викликана інноваційною сучасністю, яка призвела до розірваності соціального світу (з одного боку реальне соціальне існування, що задає межі самовизначення людини (статус, стать, вік) та віртуального, котре завдяки відкритості, розвитку та відсутності кордонів вимагає самовизначення та постійного нового пошуку своєї ролі в мінливому інноваційному просторі. На противагу постійній, незмінній самоідентифікації та визначеності людина, потрапляючи у соціально-політичний плюралізм сучасності, змушена перебувати у постійному пошуку, зміні ідентичностей та пристосуванню до конкретних умов. Проте, в свою чергу, ігровий, несталий характер ідентифікацій робить людину відкритою до мінливого світу. Ідею множинності Я «людини-Протєя» описав у праці «Багатомірна людина» американський філософ Дж. Огільві.

Отже, інновації привнесли у пошук людини свого Я своєрідний хаос, невизначеність, при цьому ж надали змогу відмовитися від постійного статусу та ролі у суспільстві, який влаштовує не кожного. Ідентичність дає

більше можливостей, свободу вибору та можливість йти в «ногу з часом», пристосовуючись до змін та інновацій, що відбулися чи відбудуться у сучасному світі.

Список використаних джерел

1. Кремень В. Інноваційна людина як мета сучасної освіти / В. Кремень // Філософія освіти. – 2013. – № 1. – С. 7-22.
2. Оже М. Криза смислу в сучасному світі / Марк Оже // Філософська та соціологічна думка. – 1995. – № 5-6. – С. 130-150.

Ю. Кукла

Черкаський державний технологічний університет,

ВІДЧУЖЕННЯ ЛЮДИНИ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ

Поняття *відчуження* постає гострою проблемою для ХХІ ст., воно означає наявність у людини сучасного прогресивного суспільства почуття відірваності від соціального середовища і невдоволення цим; відчуття морального занепаду в суспільстві; почуття безсилля перед обличчям всемогутніх соціальних інститутів; безособовість.

Починаючи з античності, осмислення відчуження отримує міфологічну, теологічну, юридичну, філософську та психологічну форми свого вираження. У першому випадку воно означало розрив між людиною і природою, в другому випадку – розрив між людиною і Богом, у третьому випадку – позбавлення власності. У філософському сенсі воно виражало певну форму суб'єктно-об'єктних відносин, а в психологічному – стан індивіда, який втратив свою цілісність.

На думку Т. Гоббса, Ж.-Ж. Руссо та інших теоретиків, відчуження виникає внаслідок добровільної передачі особою своїх прав державі. Г. Гегель вважав джерелом відчуження і його суттю процес об'єктивізації, уречевлення духу. Л. Фейєрбах вбачав його витoki у психологічному стані

людини – почутті заздрості, страху тощо. За К. Марксом, відчуження виникає внаслідок стихійного поділу праці, класового розшарування населення, через що людина не може обирати певний вид діяльності, а підкоряється обставинам, що примусово нав'язують їй інші люди. В якому ж з цих тверджень істина?

Нерівність людей, їх неоднаковість, різноманітність і розбіжність один з одним в думках, почуттях і поведінці – необхідна передумова ефективного розвитку як капіталістичного, так і посткапіталістичного суспільства. Але така нерівність має і свої негативні наслідки. Нерівність і навіть проста неоднаковість індивідів здатні породжувати болісні переживання відчуження. Для відчуженої людини характерні: почуття безсилля, відчуття того, що її власна доля вийшла з-під її контролю і визначається зовнішніми силами; відчуття безглуздості існування і неможливості досягти бажаного навіть у результаті будь-якої активної діяльності; сприйняття суспільства як світу, в якому втрачено взаємні зобов'язання людей з дотримання соціальних розпоряджень, зруйнована інституціалізована культура, розпадається панівна система цінностей; відчуття втрати індивідом свого справжнього *Я*, а в кінцевому результаті повне руйнування особистості.

Ефективним способом якщо не подолання, то ослаблення відчуження і збереження своєї індивідуальності, є творча діяльність, де людина найбільш повно реалізує загальні форми буття свободи, що передбачає здатність вийти за рамки ситуації, що склалася, спроектувати бажану ситуацію і відповідно організувати свою поведінку. Справжня творчість виступає цілющою силою забезпечення людського в людині. Стає своєрідним імунітетом проти експансії відчуження.

Оскільки проблема відчуження не стільки колективна, скільки індивідуальна, то і негативні вияви відчуження можна і треба долати на індивідуальному рівні, розлучившись з ілюзією ліквідувати відчуження в межах «суспільства світлого майбутнього».

Щодо загальних зусиль, то вони можуть дати результат тільки в режимі зміни тенденцій розвитку суспільства (наприклад, ослаблення «зашморгу» фетишизації товару, грошей і капіталу) або зміни культурних парадигм, коли протистояння *Я* і *не-Я* поступається місцем діалогу, розумінню іншого і прийняттю його як особистості.

В. Філімонов

Черкаський державний технологічний університет

МЕДІАКОНТЕНТ І ЛЮДИНА ПОЛІТИЧНА

У наш час людина зазнає інформаційного впливу такої інтенсивності, що часто неможливо проаналізувати і прослідкувати перебіг якої-небудь події. Ця проблема є особливо критичною у політичному контексті. Мова йде про ситуації, коли людина розгублена і ошелешена інформаційним шумом, тоді вона стає надзвичайно вразливою до його впливу. Ім'я цьому інформаційному шуму – медіаконтент. Під терміном «медіаконтент» зазвичай розуміється переважна частина продуктів інформаційного суспільства [1]. Згідно пророчому вислову Роберта Коха, коли-небудь людині доведеться заради свого існування так само завзято боротися із шумом, як вона бореться зараз із холерою та чумою, хоча він, очевидно, мав на увазі акустичний шум, але це твердження можемо прийняти й відносно шуму інформаційного.

Сучасні медіа пропонують нам широкий спектр форм і видів подач інформації – друковані видання, телебачення, радіомовлення і т. ін., це все формує медіа-індустрію. Як і будь-яка інша індустрія, медіа зацікавлені у тому, щоб їх продукт – медіаконтент – користувався попитом. Заради цього використовується ряд технологій, заснованих переважно на психології людини. Особливо експлуатованою, у негативному сенсі цього слова, функцією медіа є рекреативна [2]. Кому ж не хочеться відпочити від усього

за переглядом розважальних статей, відео абошо. Ця функція, розвиваючись, розширила свої межі і стала мати за тенденцію включати до себе, крім чітко розважального контенту, ще й серйозний, наприклад, політичну аналітику, ток-шоу, дебати, блоги. Дане явище носить назву «інфотейнмент», етимологічні тлумачення якого стосуються утворення шляхом аббревіації двох англійських слів: «*INFORMATION*» (інформація) та «*entERTAINMENT*» (розваги), що й зумовлює більш розважальний характер подачі інформації (насамперед про політичні події) [3]. Ця існуюча тенденція, без сумніву, негативна, оскільки відсутність будь-якого сенсового наповнення маскується під її присутність, створює ілюзію розуміння освітлюваних проблем та є комфортно і простою до сприйняття. Ще одним цікавим явищем є те, що реальні політичні події постають у вигляді шоу, а політики – шоуменами, політика стала носити розважальний характер, і назва цьому явищу – «політейнмент».

Модель медіа як постачальника видовищ день у день змушує медіаконтент бути актуальним, свіжим, гострим, помітним. На цю властивість звернули увагу творці когнітивної теорії, сутність якої полягає у твердженні, що на поведінку індивіда впливають соціальні взаємодії, досвід інших людей, а також мас-медіа. Ця теорія щодо медіа діє і навпаки — подивившись на молодих людей, відкритих до світу, сприйнятливих до усього нового, на прикладі їх форм спілкування (іноді незрозумілих, чудернацьких, або відштовхуючих) ми можемо побачити, які зміни відбуваються у медіапросторі.

Проте, як там не було б, люди відчують вплив, можливо, не свідомо, проте доволі чітко. За дослідженням ГО «Детектор медіа» [4, с. 76], переважна кількість опитаних висловила, що потрібні певні зусилля як держави, так і громадського сектору для підвищення медіаграмотності, тому можемо зробити висновок, що це позитивне явище, і при правильному використанні, принаймні цього попиту, можна досягти хоча б початкових

результатів у підвищенні рівня критичності мислення та осмисленого підходу до споживання медіаконтенту.

Список використаних джерел

1. Сидоренко М.Г. Тенденции смыслообразования в современном медиаконтенте: обратный эффект Люцифера [Електронний ресурс] / М.Г. Сидоренко // Педагогика и психология образования. – 2012. – №4. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/tendentsii-smysloobrazovaniya-v-sovremennom-mediakontente-obratnyu-effekt-lyutsifera> (дата обращения: 12.04.2018).
2. Федотова Н.А. Рекреативные функции СМИ: идеологический и политический контекст [Електронний ресурс] / Н.А. Федотова // Вестник ЧелГУ. – 2015. – №5 (360). — Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/rekreativnye-funksii-smi-ideologicheskii-i-politicheskii-kontekst> (дата обращения: 12.04.2018).
3. Ерёмкина Д.А. Интерпретация термина «инфотейнмент» в немецких и российских исследованиях масс-медиа. [Електронний ресурс] / Ерёмкина Д.А. // Электронный научный журнал «Медиаскоп». – 2013. – № 4. – Режим доступу: <http://www.mediascope.ru/node/1429>
4. Протидія російській пропаганді та медіаграмотність: результати всеукраїнського опитування громадської думки: Аналітичний звіт / КМІС; ГО Детектор медіа. – К.: КМІС, 2018. – 83 с.

О. Олійник

Черкаський державний технологічний університет

ЛЮДИНА І ГЕНДЕРНА НОРМА

Поняття *стать* знайоме всім, воно визначає, є людина чоловіком чи жінкою. Стать зумовлена структурою генів і є поняттям біологічним. Від статі залежить будова статевих органів, можливість стати матір'ю чи батьком, а також деякі інші ознаки: пропорції, розподіл жирових тканин, кількість волосся на тілі й на обличчі, особливості статевого дозрівання, м'язова сила, витривалість, риси обличчя, тембр голосу і навіть міміка й хода.

Гендер (статева роль) – поняття культурне і соціальне. Воно визначає риси характеру та особливості поведінки, які вважають характерними для чоловіків і жінок у певному суспільстві. Уявіть, в першу мить людського існування акушерка в пологовому будинку повідомляє: «У вас хлопчик!» або ж «У вас дівчинка!». В цей момент ви їй збагнути не могли, що потім усе ваше життя буде будуватися за загально прийнятими стереотипами та обмеженнями. Як приклад можу навести тривіальні стереотипи: хлопчикам – блакитний, дівчаткам – рожевий; інженер-будівельник – це професія для чоловіків, чоловіки не плачуть; жінкам не потрібна освіта і т.д.. Часто в дитинстві людина чує : «ти ж хлопчик» або «ти ж дівчинка». Це означало, що її поведінка не виправдала очікування суспільства. Найперше від кого ми дізнаємося про невідповідність уставленим нормам поведінки – це від найближчого оточення. Нас хвалять за ті риси характеру, які в цей момент вважаються в нашому суспільстві відповідними певній статі. Коли ж ми порушуємо неписані кодекси, можемо зазнати покарань: від несхвальних поглядів та висміювання до тюремного ув'язнення .

Ми не можемо уникнути впливу соціальних норм, проте з розвитком суспільства вони змінюються. Наприклад, у Європі тривалий час вважалося, що жінкам не потрібна освіта. Тепер же рівний доступ чоловіків та жінок до освіти є загальноприйнятим у європейських країнах. Окрім того, поступово змінюється саме ставлення європейських суспільств до гендерних норм. По-перше, зростає усвідомлення, що гендерна роль не обов'язково має збігатися з біологічною статтю. По-друге, межі гендерних ролей стають усе більш розмитими. У наш час нерідко можемо спостерігати, як жінки стають більш схожими на чоловіків , а вони в свою чергу – навпаки. У цьому немає нічого поганого, адже, виходячи з ритму сучасного життя, яке вимагає швидкої реакції, рішучих дій та вміння підлаштовуватися під ситуацію, усі ці риси характеру лише стануть у пригоді людям різної біологічної статі.

Якими б «традиційними» та «споконвічними» не видавалися певні суспільні правила та очікування щодо жінок та чоловіків, вони не лише можуть змінитися, а й постійно змінюються.

О. Єгорова

Черкаський державний технологічний університет

ЦІННОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Життя як великий простір, неосяжна таємниця завжди будувалося на певних цінностях. І сучасне молоде покоління має свої ідеали, свої переваги. Вчені вважають ХХІ століття періодом кризи моралі сучасної молоді. Чи так це?

Якщо цінності – це те, що людина вважає найважливішим, то головні цінності кожної людини повинні бути такі: сім'я, свобода, праця, творчість, друзі, відповідальність, солідарність, чесність, вихованість. Але, на жаль, зараз ці цінності не дуже актуальні, особливо у сучасної молоді. Це раніше людина вважалась неповноцінною, якщо мала інші цінності, а зараз головна цінність – це гроші, влада, стосунки з протилежною статтю.

На мою думку, головні цінності повинні формуватися в дитинстві і в сім'ї, бо коли ще, як не в дитинстві закладати фундамент для подальшого становлення особистості.

Так, в часи Радянського Союзу була маса недоліків, але дітей з дитинства привчали поважати батьків, сім'ю, батьківщину, а зараз не всі батьки розуміють, для чого взагалі потрібні цінності, бо ж краще дитині не забивати голову такими «дрібницями», без них і життя буде кращим, і дитині так буде зручніше йти до поставленої мети. От звідки сучасна молодь має таке зневажливе ставлення до головних життєвих цінностей. На жаль, за даними соціологічних досліджень, близько 60% підлітків підвищують голос на своїх батьків, розмовляють з ними нецензурними словами, а близько 8%

молоді навіть застосовували до батьків фізичну силу. Ці факти свідчать про те, що батьки для сучасної молоді не є авторитетом, а сімейно-родинні цінності втратили своє значення.

Соціологічні дослідження ціннісних орієнтацій студентської молоді останнього десятиріччя переконують, що у свідомості сучасної молоді формується тип особистості, характерний для західного суспільства – особистості, яка насамперед цінує себе і вважає, що її діяльність, успіх у житті і т. п. залежать саме від неї. З одного боку, це непогано, адже орієнтація на власні сили, розум, здібності при досягненні життєвих цілей вимагає роботи над собою, наполегливого оволодіння знаннями тощо. Утім найголовніше, щоб при виконанні цих завдань не формувалась людина-егоїст, яка зможе переступити через усе заради досягнення своєї мети. ! Це є вагомим фактором для того, щоб обговорювати цю проблему. Тому кожен з нас повинен здійснити свій внесок для її вирішення.

Отже, нам потрібно зробити все необхідне, щоб молодь зробила переоцінку своїх цінностей, і прийшла до висновку, що такі цінності як сім'я, свобода, праця, творчість, друзі, відповідальність, солідарність, чесність, вихованість – найголовніші.

Існує так зване «золоте правило», тобто своєрідний поріг моральної зрілості. Воно зобов'язує застосовувати до власних вчинків ту ж мірку, якою міряємо дії інших людей. Чи виконує це правило молодь? Очевидно, що ні. Про це можна сказати, судячи з простих життєвих ситуацій: в транспорті рідко молодь поступається місцем старшим за віком пасажиром, мало хто тепер підійде до людини, яка себе погано почуває, запропонувавши їй свою допомогу. Але люди не народжуються такими, вони такими стають і живуть за правилами так званого «сучасного світу». Тому намагаються бути «крутими» – в спілкуванні вживають нецензурні слова, курять, вживають спиртне. Тобто, роблять те, що суперечить поглядам і думкам старшого покоління та моральним засадам суспільства.

Протягом століть людство виробило прийнятні форми співіснування, які базувалися на правилах і традиціях кожного народу, були обумовлені особливостями національної історії, ментальності, політичного устрою країни. Взагалі, українців здавна вважали великодушним, добрим і милосердним народом. А однією з рис вихованої і культурної людини, для якого моральні цінності займають важливе місце в житті, є толерантність. Але, на жаль, принципи толерантності не дуже важливі для сучасного покоління, як і розуміння почуттів і переживань оточуючих людей, а переважають агресивність і нетерплячість.

Не даремно говорять, що якщо хочеш дізнатися майбутнє суспільства, то подивись на молоде покоління цього суспільства. Сутність моральних цінностей не змінювалася від Конфуція до наших часів, їх список лише доповнювався, та відношення до них і їх реалізація в житті змінювалося. Якщо подивитися на нинішній моральний стан української молоді, то одразу ж видно, що мораль серед молоді в занепаді. Це можна пояснити наявністю багатьох об'єктивних причин, серед яких ганебна політика держави, соціальна криза і т.д. Причини цієї аморальності можна побачити й у впливові політичної «еліти».

Українська політична еліта деморалізована і мало піклується питанням моралі, а це дуже погано, тому що верхівка країни – це взірець для молоді і всього суспільства. В Україні існують відповідні органи і наявні належні законопроекти, які займаються питанням моральності, але, як ми бачимо, їхні цілі і результати функціонування не збігаються; в країні серйозні проблеми з реалізацією поставлених завдань, і це проблема не тільки організаторського характеру, а й морального. Для кожного українця святими були символи його країни: калина, мова, вишитий рушник, золотий колосок, що тягнеться до неба. Все це і зараз має бути символами миру, злагоди, доброти, милосердя, людяності. Але кожен третій сучасний українець не вважає, що це цінності, які треба берегти.

Моральні цінності, крім того, в багатьох аспектах знаходяться у взаємозв'язку з релігією. З моменту прийняття Україною незалежності на її території невпинно збільшується кількість релігійних організацій. Цей факт має негативне і позитивне значення. Зрозуміло, що релігія, як суспільний інститут просто необхідна сучасному соціуму, за допомогою релігії відбувається соціальний контроль, втілюються в життя моральні цінності. Але, на жаль, є й негативний аспект, який прослідковується в шахрайстві деяких релігійних організацій, які обкрадають людей, маскуючись шляхетними людьми та прикриваючись Богом. Тому покладатись на релігію не має сенсу.

Соціальна несправедливість, постійні кризи, політичні негаразди, стереотипи суспільства, неможливість самореалізації породжують занепад моралі серед молоді. Шляхи вирішення цієї проблеми існують – це насамперед проведення ефективної державної політики, особливо молодіжної, здійснення соціального контролю за суспільною мораллю, релігійними і політичними установами, покращення стану таких суспільних інститутів, як сім'я та релігія.

На мою думку, інформаційні технології впливають на сучасну молодь як позитивно, так і негативно. З позитивної сторони, сучасна молодь завдяки науковому прогресу набагато розумніша в плані розвитку, ніж люди які були народжені в 90-х роках та раніше. Молодь більш пристосована до нових технологій, нового спілкування та життя в сучасному світі. З негативної сторони, сучасна молодь не зважає на цінності попередніх поколінь, наприклад, справжню дружбу, колективний відпочинок, спілкування з друзями, відношення до батьків та їх цінностей тощо. Молодь сконцентрована більше на комп'ютерних іграх, спілкуванні в соцмережах і не приділяє уваги живому спілкуванню з рідними та друзями.

Занепад моральних цінностей присутній не тільки серед молоді, а й у всьому суспільстві, тобто, проблема моральних цінностей – це справа всього суспільства. І вирішувати її потрібно на рівні всього соціуму, але відзначимо

те, що проблематика моральних цінностей серед молоді є найбільш важливою, оскільки саме на плечах молоді лежить відповідальність за наше майбутнє.

Н. Росошенко

Черкаський державний технологічний університет

ВИРАЖЕННЯ СВІТОГЛЯДУ ГАУДІ ЧЕРЕЗ АРХІТЕКТУРУ

Людина-парадокс, людина-виклик, людина, що вражає, найбільший майстер архітектурного мистецтва межі XIX-XX століть, король заліза і каменю, архітектури та модерну – так часто називають Антоніо Гауді-і-Корнета мистецтвознавці.

Його архітектурні твори стали візитівкою одного з найпрекрасніших та самобутніх міст світу – столиці Каталонії Барселони, а також найяскравішою ілюстрацією творчості талановитого майстра.

Осяжно-фантастичні, казково-чарівні творіння митця, що виходять за межі реальності, викликали суперечливі почуття та на декілька десятиріч випередили його сучасність.

Коли випускнику Антоніо Гауді вручали диплом про завершення Вищої архітектурної школи Барселони, ректор жартома зазначив, що не знає насправді хто перед ним – геній чи божевільний.

Ним захоплювалися і не розуміли, наслідували та критикували. Для одних він був новатором в кольорі, формах та матеріалі, для інших – релігійним фанатиком з великим несмаком. Проте можна сказати напевно, своєю унікальністю архітектор не залишив і не залишає байдужим нікого.

Творча манера Антоніо Гауді, на думку сучасних мистецтвознавців, «висловлює його естетичні погляди на світ, а також його розуміння мистецтва як науки і, навпаки, науки як мистецтва» [1].

Однак, таке трактування не розкриває всю багатогранність сенсу архітектурних творів митця і є тільки однією його стороною. «Значення творчості знаменитого архітектора дещо ширше і полягає в тому, що автор прагнув розгледіти і запам'ятати в архітектурних формах насамперед людський початок та його творчу натуру, співзвучну природі» – пише С. А. Хворостухіна [1].

Головною ідеєю, що зародилася в майбутнього зодчого ще в дитинстві та стала основою всіх його творінь, як зазначав сам автор, була необхідність розуміти і розмовляти мовою природи. «Хто дошукується законів природи – той допомагає Творцю» – вважав Гауді. Саме це і було сенсом його життя.

Протягом всього свого творчого шляху він намагався досягти мудрої простоти і точності особистого художнього стилю й форм, які б надали його творінням характеру невимушеності і справжньої сили.

Зразком бездоганності та міцності завдяки гармонії власної форми для Гауді було куряче яйце, а бездоганною опорою (колоною) для будови він вважав дерево і кістки скелету. На питання про те, якому трактату з архітектури він надає перевагу, відповідав: будь-якому дереву.

Природа – багатобарвна, в ній немає рівних ліній. Прямі лінії придумала людина, стверджував архітектор. Пластикою, гнучкістю, багатством форм, які притаманні хвилям, хмарам, камінню, рослинам, майстер наділяє навіть близьке йому з дитинства залізо, яке він широко застосовував.

Запозичивши ідею хвиль у морі, що накочуються, впадають та доповнюють одна одну, Гауді розробляв свої проекти, створюючи навколо споруд особливий світ, пронизаний певним символізмом набожності та патріотизму автора. Працюючи над об'єктом, митець наділяв всі його складові частини спільною ідеєю, яку повністю витримував, починаючи з загальних форм й закінчуючи меблями та дрібними деталями навіть на віконних ручках. Вражаючим було й те, що Антоніо Гауді працював над проектами, не використовуючи креслень, які йому важко було робити через хворобу суглобів. В роботі замість цього він застосовував макети моделей та

ескізи й замальовки. Першим замовником маєтку у молодого архітектора став поціновувач екзотичних форм Дон Мануель Вінсент, який був фабрикантом керамічної плитки. Саме перші експерименти над можливостями плитки на даному об'єкті й подарували любов Гауді до неї на довгий час.

Майстер еkleктики, який вільно й уміло поєднував іспанські, мавританські, східні й готичні мотиви енергійно, яскраво й життєрадісно, він швидко набув популярності серед заможних барселонських фабрикантів, що зробило його дорогим і модним архітектором. Не визнаючи строгих ліній та строгої геометрії форм і простору, Гауді вперше застосував нерівності, пластичність як внутрішнього простору в спорудах, так і в їх зовнішніх формах. В наш час таку організацію простору називають вільним плануванням. Позбавлений прямих кутів простір окремих кімнат, перетікаючи один в один, об'єднується в загальний, фасади ж самих будинків ніби рухаються, надаючи спорудам певної динаміки й нереальності. Так з'являються маєтки Каса Батльо (в народі названий як будинок кісток, сам автор наділяв його символом перемоги божественного над злом, символом раю), та Каса Міла (каменяря) – останній світський проект Гауді.

Першим же маєтком в Барселоні, найбільш стриманим за своїм рішенням, став маєток Каса Кальвет. Він єдиний з усіх споруд отримав державну премію.

Прихильником творчості Антоніо Гауді був також і Сальвадор Далі, хоча ці видатні митці насправді й не були знайомі, на полотнах художника часто з'являлися деталі шедеврів архітектора.

Втілюючи свою мрію про злиття в органічній єдності світу природи та людського світу, історії та вимислу, християнських символів та образів з каталонського національного минулого, Гауді разом з Доном Гуелем (прихильником його творчості та меценатом) замислюють створити ідеальне поселення на околиці Барселони – «Місто-Сад», яке зростало б прямо з землі. Проект під назвою Парк Гуель містив 60 маєтків розташованих на 15

гектарах землі. Утопія Гауді повинна була виглядати як найменш рукотворною. Розмиваючи грань між спорудами та природою, майстер уникав прямих кутів, застосовуючи гнуті й кручені лінії, що як найкраще підкреслювали нерівності ландшафту. Матеріалом був необроблений камінь та невипалена глина, бита черепиця і скалки різнокольорової кераміки й скла.

Його спадщиною стали 14 споруд в Каталонії 12 з яких розміщені в Барселоні, що створили її обличчя. Взагалі ж він залишив пособі 18 споруд, які стали надбанням всієї Іспанії. Крім того, майстер залишив і навмисний довгобуд – собор Саграда Фамілія (Святе сімейство), (1884-1926, не закінчений). Ця велична споруда стала головною в його житті. Замовлення на будівництво нового собору Барселони архітектор отримав ще зовсім молодим в 1883 році. Гауді, глибоко віруюча людина, з часом залишив світську архітектуру і віддав йому всі творчі та духовні сили, посвятивши 40 років свого життя будівництву храму. Надаючи особливого значення цій споруді як монументальному символу національного і соціального відродження Каталонії, Гауді з 1910 року цілком на ній зосередився, розмістивши тут свою майстерню. Храм будувався за зразком готичних соборів в неготичному стилі. Передбачалося зведення трьох фасадів: Різдва, Страстей і Слави та 12 веж (як алегорії 12 апостолів), шпилью – символу Христа та вертикалі над апсидою – символу Богоматері. Собор будувався здебільше на гроші з пожертв, що значно уповільнювало будівництво. Проте це не бентежило архітектора, бо ж, як він стверджував, його Замовник нікуди не поспішає. За словами Гауді доки будується собор – доти спокутується провина.

То хто ж він, геній чи божевільний, фронт і законодавець моди світської архітектури чи відлюдкуватий та самотній грубіян з неохайною зовнішністю? По собі Антоніо Гауді-і-Корнет залишив одні загадки, відповіді на які людство шукає і понині.

Список використаних джерел

1. Хворостухина С.А. Шедевры Гауди / С. А. Хворостухина. – М.: Вече, 2003. – 208 с.

С. Бондаренко

Черкаський державний технологічний університет

ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНОЇ НЕРІВНОСТІ: ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ

Гендерна нерівність є проблемою, яка тривожить суспільство від початку її усвідомлення. Чому неможливо раз і назавжди вирішити, хто в світі головний і чиї права пріоритетні? Можливо, причиною є любов до самих себе, тобто людський егоїзм, як основоположний принцип її самозахисту?

Чому жінка вважається «овечкою», а чоловік «вовком»? Проблемою в даному випадку є гендерні стереотипи. Хоча на практиці в сучасному суспільстві все може бути навпаки. Так само, як в середині 19 ст. з'явився жіночий рух в Європі, що пізніше оформився як фемінізм (інтелектуальний та політичний), який захищає права жінок, зараз активно розвивається рух «за права чоловіків». Документальний фільм «Червона пігулка» яскраво описує всі проблеми, які турбують чоловічу половину людства. Так, чоловіки не згодні з рішеннями суду при розлученні віддавати право на опіку дітей жінці, бо вона жінка-матір; вони не погоджуються з тим, що тільки жінки піддаються домашньому насиллю; чоловіки не готові поступатись у всьому жінці, бо вона слабша фізично. В світі сильних жінок чоловіки почали почувати себе слабкими і безпомічними. Але чи має так бути? Чому чоловік, будучи фізично сильнішим і більшим за жінку, відчувається слабким? Причина досить проста: люди не тварини, тому сила не є в пріоритеті. В сучасному світі ціниться розум, різнобічність, хитрість, вміння швидко пристосовуватись до різних життєвих ситуацій. І в цьому плані жінка має більше можливостей, тому є сильнішою.

Аналізуючи ситуацію в Україні, можна стверджувати, що проблема гендерної нерівності присутня практично у всіх сферах життя нашої держави. У травні 2015 року серед українських студентів було проведено анкетування (загальна кількість учасників 260) з приводу проблем гендерної нерівності та гендерних стереотипів. Судячи зі статистичних даних, можна зробити висновок, що більшість опитаних підтримують гендерні стереотипи та гендерну нерівність, а також вважають ідеальним образ жінки, який не відповідає умовам та механізмам устрою сучасного суспільства.

Напевно, сучасний світ знаходиться на тому етапі, коли є неправильним ділити особистості на чоловіків та жінок. Адже як жінки, так і чоловіки прагнуть зростати в кар'єрному плані, піклуватись про своїх дітей, хочуть, щоб їхні слова, судження та сподівання були враховані в будь-якій ситуації.

Д. Вара
Черкаський державний технологічний університет

АНТАГОНІЗМ ЯК ЗАСІБ РОЗУМІННЯ БУТТЯ ЛЮДИНИ І СВІТУ

Ніхто і ніщо не тривожить розум так, як це робить проблематика природи людини та світобудови. Тут мало зрозумілого, натомість існує безліч таємниць та нерозв'язаних питань, але є дещо спільне, те, що причетне до виникнення і розвитку світу, життя, людини. На мій погляд, це – антагонізм – яскраво виражена форма конфлікту, який не має завершення.

Абсолютно все можна висловити через нього. Так, річ як така існує тільки за рахунок руйнування будь-якого іншого об'єкту або його злиття ще з чим-небудь (оскільки вихідний матеріал завжди той самий, а різниця в способі та формі його поєднання творить різноманітність в світі). Місця розташування предметів є вічним конфліктом сил, які виникають під час їх взаємодії (у такий спосіб можна інтерпретувати третій закон Ньютона).

Життя як таке суперечливе, тому що завжди прагне до смерті (процес старіння). А в контексті людського життя це виражено ще яскравіше. Людина схильна до саморуйнування – від банальної тяги до алкоголю чи наркотичних засобів аж до загальної фізичної деградації через науково-культурний прогрес. Деякі хвороби можуть продемонструвати суїцидальний характер організму (наприклад, вовчанка – алергія на самого себе – або пріони – синтезований організмом білок неправильної форми, який починає поводитися як вірус).

Антагонізм формує людину не тільки як біологічну істоту, а й як особистість через виправдане протиставлення своєї думки думкам інших. Звичайно, не можна заперечити роль культури в цьому процесі, але і культура як така постає доволі суперечливим утворенням. З одного боку, її основна мета – це формування людини розумної, розвиненої, тобто, виховання прагнення до знань, де знання – це розуміння світу таким, яким він є без спотворень, ілюзій і помилкових домислів. З іншого боку, людина не може подивитися на речі цілковито об'єктивно, вона завжди сприймає їх з антропоцентричним додатком «для себе». Так зароджується дуалізм в світогляді, ділення речей, явищ на хороші і погані, шкідливі і корисні, добро і зло. Але цей підхід не дозволяє зрозуміти світ таким, яким він є, адже домішки суб'єктивного, які формуються культурою, спотворюють реальний стан речей.

Самі орієнтири людського життя – це теж вияви антагонізму: наприклад, влада і гроші, які протиставляються комплексам індивіда, почуттям небезпеки, безсилля; навчання як боротьба з власним незнанням; сім'я на противагу самотності; спроба досягнути безсмертя через передачу генної інформації тощо.

Таким чином, антагонізм постає засобом розуміння законів буття і природи людини, бо є причетним до всього. І осмислення цього допоможе людині в її розвитку та наближенні до розкриття ключових таємниць цього світу.

СУЧАСНІ ГУМАНІТАРНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ

Н. Бойченко
НМАПО ім. П.Л. Шутика

МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ОСВІТНІ АСПЕКТИ ГУМАНІТАРНОГО СУПРОВОДУ ФОРМУВАННЯ КЛІНІЧНОГО МИСЛЕННЯ

Формування клінічного мислення – складний, багатокомпонентний та доволі тривалий процес, що не завершується з отриманням диплому про вищу освіту у галузі медицини, оскільки саме клінічне мислення пов'язане не тільки з опануванням набором теоретичних знань, але й корельоване з набуттям практичних навичок, клінічним досвідом, здатністю лікаря до критичного мислення, до створення коректних логічних побудов та готовності застосовувати прогностичний підхід у процесі постановки діагнозу, насамкінець – last but not least – здатністю до використання етико-деонтологічних настанов у лікувальному процесі. Останнім часом у галузі медичної освіти все частіше *проголошується* тенденція до гуманізації. Зміст цього поняття, на нашу думку, потребує розкриття та деталізації. Відкритим лишається питання про методологічне підґрунтя гуманітарної складової у формуванні клінічного мислення та відображення цієї складової у освітніх програмах підготовки спеціалістів у галузі медицини та охорони здоров'я. Методологія підготовки лікарів на різних щаблях (від інтернатури до спеціалізації та аспірантури) формувалася протягом багатьох десятиліть, можна з впевненістю зазначити, що центральне місце в цьому процесі займає формування у лікаря клінічного мислення. Останнє найчастіше описують як певну логічну та інтелектуальну діяльність, професійне та творче розв'язання проблем діагностики, лікування та визначення прогнозу захворювання у конкретного пацієнта. «Лікар, що опанував клінічне мислення, вміє аналізувати свої особисті суб'єктивні враження, знаходити в них загальнозначуще, об'єктивне, він також вміє дати своїм уявленням адекватне

клінічне тлумачення»[1]. Формулювання та висування гіпотези щодо можливого діагнозу пацієнта, побудова правильного «ланцюжка» суджень, які спростовують чи обґрунтовують початкову гіпотезу, приводить лікаря до діагностичного висновку. Реалізувати усі тонкощі складного процесу клінічного мислення неможливо без застосування відповідної методології.

Зупинимось лише на деяких, на нашу думку ключових, методологічних аспектах, що безпосередньо стосуються формування та застосування клінічного мислення. Доречною в цьому контексті є наступна думка: «Якщо система філософських знань постає як методологія, то, зберігаючи по суті всі змістові характеристики філософської теорії, вона розвивається вже зовсім в іншому русі... Від філософської теорії, через системи знань з дедалі меншим ступенем узагальнень, до прикладних досліджень...»[2, с. 118]. Зважаючи на стрімкий розвиток сучасної медицини, діагностики та біомедичних технологій, однією з перших методологічних процедур має стати застосування системного підходу як до пацієнта, так і до його хвороби. Така методологія дозволяє уникати типових на сьогодні проблем клінічного мислення (мова наразі йде про втрату цілісного погляду на людину). В рамках такого підходу, хвороба розглядається як прояв дисфункції всього людського організму, а не якоїсь його частини, лікування при цьому є командною роботою, що включає зусилля пацієнта та лікаря, враховує всі аспекти життя людини. Варто окремо зазначити, що системний підхід у медичній галузі може застосовуватися щонайменше в двох площинах: горизонтальній – окремий пацієнт, та вертикальній – система охорони здоров'я як елемент соціальної структури. Лише такого методологічного підґрунтя, однак, недостатньо для формування клінічного мислення, оскільки поза його межами лишаються питання пов'язані безпосередньо з точністю діагностичних висновків та обґрунтуванням гіпотез.

Важливість використання принципів формальної логіки в діяльності лікаря-клініциста підтверджується й самими лікарями: «Клінічно мислити – це означає мислити й формально логічно, використовуючи закони логіки, й

філософськи, використовуючи закони діалектики, й образно-художньо, розвиваючи в собі здатність спостереження за хворим» [3, с. 102]. Здобуваючи медичну освіту, підвищуючи кваліфікацію лікар врешті-решт повинен розвинути здатність до розумової побудови синтетичної та динамічної картини хвороби, переходу від сприйняття зовнішніх проявів захворювання до відтворення його «внутрішнього перебігу», патогенезу, вмінню включити будь-який симптом в логічний ланцюг міркувань. Усе вище зазначене змушує замислитися про необхідні зміни у освітніх програмах навчання медичних працівників, адже така вельми важлива гуманітарна дисципліна, як логіка, в них наразі відсутня. Діагностичні висновки лікарі висувають, покладаючись на свої знання, досвід, існуючий клінічний контекст, ситуації, що мали місце або є рутинними у клінічній практиці, лікарську інтуїцію. Питання щодо застосування законів формальної логіки в даному контексті лишається радше риторичним. Варто зазначити, що формальна логіка може виступати не тільки у якості методологічного аспекту гуманізації лікарської діяльності а, й загалом, як основа для подальшого розвитку медицини як науки [4]. Роль логічних процедур у формуванні та обґрунтуванні наукових гіпотез в клінічному дослідженні та повсякденній практиці лікаря-клініциста є незаперечною.

Говорячи про освітню складову гуманітарних аспектів формування клінічного мислення, варто особливо зупинитися на її аксіологічному підґрунті. Освітні цінності складаються з цінностей, зумовлених значенням системи освіти у суспільстві, та внутрішніх цінностей цієї системи. Крім того, кожна система освіти являє собою унікальну символічну систему, яка являє собою органічне зрощення великої кількості культурних кодів, властивих даному суспільству [5, с. 6]. У медичній освіті незалежно від її рівня надзвичайно важливим стає знання специфіки етики та аксіології як наук, які ґрунтуються на основоположних цінностях, нормах та принципах й визначають моральну поведінку лікаря, його відповідальність не тільки перед окремим пацієнтом, а й перед суспільством.

Формування клінічного мислення потребує застосування широкого спектру засобів, які надає гуманітарна освіта. При цьому саме філософія дає ціннісну та методологічну основу для систематизації усіх цих засобів. Причому ця систематизація має не лише легітимуючу, тобто пояснювальну цінність, але й мотивуючу, тобто виразний прагматичну цінність, яка визначає базову спрямованість медичної освіти на забезпечення блага людини. Тоді як клінічне мислення постає лише як складова зусиль лікарів щодо досягнення цього блага.

Список використаних джерел

1. Билибин А.Ф., Царегородцев Р.А. О клиническом мышлении. – М.: Медицина, 1973. – 168 с.
2. Бойченко М.І. Системний підхід у соціальному пізнанні: ціннісні та функціональні аспекти. Монографія. – К.: Видавництво Промінь, 2011. – С. 118.
3. Семидоцкая Ж.Д., Чернякова И.А., Кармазина. И.С. / Клиническое мышление и XXI век // Східноєвропейський журнал внутрішньої та сімейної медицини, 2016, № 1. – С. 100-103.
4. Киричок О.Б., Бойченко Н.М., Пустовіт С.В. Навчальний план та програма з вибіркової навчальної дисципліни підготовки докторів філософії (PhD) в аспірантурі «Логіка та методологія наукового дослідження» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nmapo.edu.ua/images/FakPidVik/KafFilos/03_01_17-2.pdf
5. Бойченко Н. М. Етичні цінності сучасної університетської освіти : філософська рефлексія: автореф. дис. д-ра філос. наук: 09.00.10; 09.00.07 / Наталія Михайлівна Бойченко . – Київ, 2016 . – 35 с.

М. Василенко
Черкаський національний університет
імені Б. Хмельницького,

ПЕДАГОГІЧНО-ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ КОМУНІКАТИВНИХ ПАРАДИГМ

Сьогодні питання комунікації є «визначальними у гуманітарній сфері» [1, с. 3] і тому розробляються багатьма дисциплінами з урахуванням їхньої

специфіки та з різних концептуальних позицій. Питання професійних якостей педагога й вимог до них доволі ґрунтовно висвітлені в педагогічній, психологічній та соціально-філософській літературі (особливо у філософії освіти). При цьому з деяким методологічним спрощенням багатоваріантності комунікативно-педагогічних концепцій можна виділити дві лінії розуміння комунікативних умінь та їхнього місця в системі професійної діяльності шкільного вчителя й викладача вузу.

Перша лінія (Н. В. Кузьміна, Ф. Н. Гоноболін та ін.) пов'язана з виділенням комунікативних умінь у відносно самостійну сферу, з певним розумінням функцій педагогічної діяльності й наданням комунікації ролі однієї зі складових педагогічної діяльності. Причому таке виокремлення спирається на тлумачення комунікативних умінь як здатності, здібності, спроможності, схильності, що існують внутрішньо, іманентно і яким необхідно лише «дозволити» правильно виявитися, конкретизуватися, або оформитися за допомогою педагога, спеціаліста чи фахівця у вигляді вже комунікативних умінь.

Представники другої лінії (М. М. Левіна, В. Г. Пасинок та ін.) вважають, що «властивість комунікативності є сутнісною ознакою процесу навчання, тому її слід розглядати в аспекті архітекtonіки процесу навчання» [2, с. 82]. Тут, на відміну від першої лінії, комунікативні вміння усвідомлюються як така якість, що має виразну зовнішню, об'єктивну, соціально-діяльнісну природу. І це «зовнішнє» в такому разі характеризується через поняття навчити, дати, прищепити й т.д.

Між означеними лініями є свої взаємні переходи, власні переваги й вади. Проте, якщо враховувати, що «педагогічна діяльність в цілому побудована на організації спілкування і взаємодії» [3, с. 172], то слід визнати доречність саме другої концепції стосовно місця комунікативних умінь в системі педагогічної діяльності. Адже комунікація має діалогічну природу, що передбачає взаємодію між учнем (студентом) та вчителем (викладачем), кореляцію комунікативної поведінки й соціального оточення. А

«обов'язковість комунікативного начала в кожній з функцій» [4, с. 46], які виконує педагог у своїй діяльності, дає можливість дещо по-іншому поглянути на роль комунікації у формуванні особистості студента, майбутнього педагога, дослідника, з одного боку, та вироблення комунікативних знань та вмінь, з іншого боку.

Таким чином, навіть таке виявлення двох ліній розуміння комунікативних умінь уже вимагає розробки окремої інтегрованої дисципліни, яка б поєднала соціальну і індивідуальну важливість комунікації та теоретичні основи комунікації, зв'язала б їх з фундаментальними і спеціальними дисциплінами та перевела б їх у площину практичного застосування у пізнавальній, навчальній та професійній діяльності.

Список використаних джерел

1. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2003. – 281 с.
2. Левина М. М. Технологии профессионального педагогического образования / М. М. Левина. – М.: Изд. центр "Академия", 2001. – 272 с.
3. Пасинок В. Г. Теорія та методика мовної підготовки вчителя в університеті / В. Г. Пасинок. – Харків: Основа, 1998. – 307 с.
4. Смелкова З. С. Педагогическое общение: Теория и практика учебного диалога на уроках словесности / З. С. Смелкова. – М.: Флинта: Наука, 1999. – 232 с.

І. Руденко

Черкаський державний технологічний університет,

І. Назаренко

Черкаський комерційний технікум,

Людина є мірою всіх речей.

Протагор

ЕТИЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ОСВІТИ

Криза духовності і моральності яка охопила суспільство і еліту стала гальмом соціально-економічного розвитку українського суспільства. А саме

ці якості є умовою ефективного управління економікою. На жаль, бізнес і політика ігнорують моральні і духовні аспекти росту і удосконалення економіки, які відображають об'єктивні вимоги та закони розвитку людини і суспільства.

Історія свідчить, що життєздатність держави визначається перш за все моральним і духовним рівнем його населення, а не станом економіки. Так, цілком економічно благополучні держави, починаючи з Римської імперії, гинули в результаті падіння морального рівня населення і еліти, корумпованості державних чиновників.

Ця проблема набуває особливого значення в перехідні, кризові стани розвитку культури та суспільства, які спричиняють зрушення в розумінні антропомірних характеристик людини. Вони характеризуються специфічною трансформацією вимірів, зміною відношень людей та їх вимірних нормативно-ціннісних систем: світоглядно-духовних, нормативно-етичних та правових; зміною ментальності, стереотипів поведінки, системи ідеалів.

Саме людина в її цілісній сутності стає найважливішою метою економічного розвитку і здійснення процесу виробництва. Мова йде про те, що людина виступає головним критерієм економічного розвитку. Від засвоєння людьми високої культури й духовності залежить і засвоєння ними новітніх технологій. Значно зростає індивідуальна відповідальність працівників за результати своєї економічної діяльності, адже дуже високою стає «ціна» дії людини в сфері виробництва. А.Печчеї одним з перших поставив питання про «людську» революцію в економіці. Він писав: «Проблема зрештою зводиться до людських якостей і шляхів їх удосконалення. Тому, що лише через розвиток людських якостей і людських здібностей можна добитися зміни всієї, орієнтованої на матеріальні цінності цивілізації і використання її величезного потенціалу для благих цілей. І якщо ми хочемо зараз загнуждати технічну революцію і направити людство до гідного його майбутнього, то нам необхідно перш за все подумати про зміну самої людини, про революцію у самій людині» [1, с. 228-240].

Митрополит Пітірім вважав, що успішність економічних проектів залежить від вирішення програм трьох «Е», це трикутний силізм: етика, екологія, економіка. Кожна з цих програм знаходиться в кризовому стані. Що необхідно зробити для виживання? Об'єднати науку, економіку, технологію і етику – така відповідь митрополита. При цьому технологія – це не техніка, як би високо вона не була, а філософія виробництва [2, с. 3].

Сьогодні економічному проекту повинен відповідати шлях від фундаментального наукового відкриття, в більш абстрактну сферу філософії, соціології і моралі, естетики, ергономіки і психології, де він отримує оцінку і соціальну орієнтацію з позиції гуманістичних ідеалів і через політекономію і політику – до виробництва. Тобто, підприємець повинен створювати такі економічні проекти, які за своїм принципом дії ставили б робітника в процесі праці в людське становище, розвивали б у нього інтелектуальні творчі якості, а не принижували б його до рівня простого функціонального виробничого елементу.

Хоча, як уже зазначалось вище, сьогодні стала очевидною вузькість суто техніко-економічних критеріїв оцінки економічної діяльності, які можуть правильно відображати кількісні та вартісні ефекти її застосування, але не охоплюють негативні впливи такої діяльності на природу і людину. Тому на перший план висувуються проблеми етики і соціальної відповідальності бізнесмена, спеціаліста перед суспільством.

Поява нових економічних проектів повинна бути оцінена не тільки з економічної, але і з моральної точки зору. Тобто, мова повинна йти про етичну атрибуцію економічної діяльності, про осмислення її з позиції етичного знання. Бо мораль являє собою певний зріз, аспект будь-якої діяльності людини, в тому числі і такої важливої для сучасності, як підприємницька, бізнесова.

Але мораль як самосвідомість, саморозуміння – не служниця тієї чи іншої діяльності, а оцінка її. Завдяки своїй автономності вона може розвивати в людині здібності критичного осмислення процесів, які відбуваються,

утвердити її позицію, протистояти тенденції розчинення, розпилення людської сутності в наступаючій комп'ютерній ері. Значення цього підходу постійно зростає, що дозволяє за його допомогою переборювати перекіс у сторону технократичних підходів до розвитку науки, економіки, суспільства.

У зв'язку з цим сучасна філософія ставить питання про необхідність з'ясування спроможності науки, в т.ч. й економічної, до внутрішнього самоконтролю, чи полягає гарантія гуманізму в самому занятті науковою діяльністю, чи сама наука не творить ні добра, ні зла, а вирішальне значення має та чи інша зовнішня сила, яка знаходиться за межами установок і технології наукового пошуку як такого і яка регулює діяльність вченого, бізнесмена, спеціаліста.

У наш час завдяки технічній могутності і ефективності людина виявляється спроможною натворити (через неухважність, некомпетентність, безвідповідальність) багато зла. Одне неправильне рішення – і гинуть люди, матеріальні і духовні цінності. Існує колосальна диспропорція між вчиненим і здатністю нести моральну відповідальність. Цього можна уникнути тільки у тому випадку, якщо науку і економіку вдасться поставити під суворий та гуманний контроль. Тому моральні параметри економічної діяльності висувають нові вимоги і до моральної культури бізнесмена, підприємця, яка реалізується у всій структурі його діяльності, що вказує на її інтегруючий та загальний характер.

Моральний досвід спеціаліста повинен постійно жити його моральний світогляд та інтуїцію, готовність робити добро, здатність регулювати свої вчинки. Тому і цінність його як фахівця вимірюється тим, наскільки його вчинки та дії відповідають загальнолюдським нормам поведінки, наскільки висока його культура спілкування в колективі. Адже успіх на виробництві на 90% залежить від зазначених якостей фахівця і лише на 10% від його професійної підготовки.

Формування моральної відповідальності бізнесмена не можливе без екологічних імперативів, а останні «запрацюють» на повну силу тільки тоді,

коли вони перетворюються в імперативи моральні. Про це ж писав і відомий польський фантаст С. Лем: «Моральні канони повинні патрунувати наші подальші починання, бути в ролі порадників у виборі із багатьох тих можливостей, які постачає їх виробник» [3, с. 55].

Аналізуючи причини Чорнобильської трагедії, академік В. А. Легасов писав: «...я прийшов до такого парадоксального висновку: та техніка, якою наш народ пишається, яка фінішувала польотом Гагаріна, була створена людьми, які стояли на плечах Толстого і Достоевського. Люди, які створювали тоді техніку, були виховані на великих гуманістичних ідеях, на прекрасній літературі, на високому мистецтві, на прекрасному і правильному моральному почутті. ... А ось в наступних поколіннях, що прийшли на зміну, багато інженерів стоять на плечах «технарів», бачать тільки технічний бік справи. Але якщо хтось вихований тільки на технічних ідеях, він може тиражувати техніку, вдосконалювати її, але не зможе створювати якісно нове, відповідальне ... Низький технічний рівень, низький рівень відповідальності цих людей – це не причина, а наслідок. Наслідок їх низького морального рівня... І ще хочу сказати про неподільність загальної і технічної культури. Це неподільні речі. Якщо ви який-небудь шматок, пов'язаний з історією або з літературою, виймаєте – це обов'язково бумерангом повернеться в силу неподільності культури. В рівній мірі не можна все віддати літературі і мистецтву і забути про техніку. Ми тоді станемо безпорадним суспільством. Виникає природне питання: питання гармонії» [4, с. 116].

Це ще раз свідчить про те, що етична культура значною мірою визначає цілісність і гармонійність культури підприємця. Від рівня її розвитку залежить реалізація у професійній діяльності етичних критеріїв оцінки економічної діяльності.

Кризові виклики та посилення ринкової конкуренції підвищують вимоги до економічної діяльності, що вимагає від фахівця спеціальної підготовки. Тому при підготовці фахівців-економістів недостатньо розвивати лише економічну компетентність. Готовність нашої системи економічної

освіти до підготовки таких спеціалістів багато в чому залежить від відображення цих проблем у технічних і суспільних науках, від їх синтезу. Сьогодні все більше зрозуміла необхідність єдності технічних і суспільних наук.

Дотримуватися «консенсусу» між ними може спеціаліст, який має високу професійну й гуманітарну освіту. Це з особливою гостротою ставить проблему гуманітарної підготовки майбутніх спеціалістів. Саме гуманітарне знання дає можливість подолати технократичне та вузькопрофесійне мислення, виховує особу, орієнтовану на загальнолюдські цінності, з розвинутих почуттям політичної та моральної відповідальності. Перемога культурологічного мислення бізнесмена над технократичним дозволила б зруйнувати авторитарно-відомчий стиль керування в суспільстві. Для цього потрібно поглибити гуманітарну орієнтацію спеціальної підготовки.

Сучасні гуманітарні аспекти не завжди враховуються в економічних вузах. Тому постає проблема удосконалення економічної освіти. Є два шляхи. Перший – це насичення навчальних програм гуманітарними курсами. Проте, досвід західних вузів свідчить, що отримані результати занадто скромні. Другий – перетворення економічної освіти на економіко-гуманітарну, тобто гуманітарного характеру повинні набути самі економічні знання. Враховуючи велику соціальну відповідальність підприємця перед суспільством, випускник вузу, що не оволодів одним із компонентів економічної освіти (економічної чи гуманітарної), не може бути фахівцем-економістом високого рівня.

Список використаних джерел

1. Печчеи А. Человеческие качества / А. Печчеи – М: Прогрес, 1985. – 311 с.
2. Пителин. Высокая честь // Инженер.– 1992.– №2. – С. 3.
3. Лем С. Сумма технологи / С. Лем. – М.: Мир, 1979. – 179 с.
4. Крылова Н. Б. Формирование культуры будущего специалиста / Н. Б. Крылова. – М.: Высш.шк., 1990. – 142 с.

ОСВІТНЯ МОДЕРНІЗАЦІЯ В СТРУКТУРІ ПОЛІТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Освіта завжди виступає об'єктом реформування, коли мова іде про суспільні перетворення. Соціальна трансформація, яка відбувається в суспільстві, передбачає появу нових форм соціалізації людини, інших форм стратифікації індивідів та зміну механізмів наслідування культури. Як ми вже зазначали, освіта є важливим важелем розвитку суспільства, яке трансформується. Вона набуває особливого значення, тому що повинна задовольнити *нові* суспільні потреби та виконати важливу функцію у становленні *нових* суспільних відносин.

Сьогодні українського суспільства представлено демократичним політичним режимом, в якому важливого значення набуває розвиток освіти та її усвідомлення як важливого чинника інституційної модернізації українського суспільства. Паралельно з освітою великого значення набуває і розвиток політичних концепцій, які в свою чергу передбачають засвоєння систематизованих знань про політику та навичок участі у політичному житті.

При розгляді освітньої модернізації в структурі політичної модернізації українського суспільства треба виділити ключові поняття – *освіта* та *суспільство*, – які є єдиною, взаємозалежною, взаємопов'язаною системою.

Головне завдання модернізації полягає в формуванні політичної структури соціальної дії та її структурному оновленні. Тому політична система повинна адаптуватись до конкретних історичних умов суспільно-політичної ситуації, а саме до сучасного суспільства, яке породжує нові вимоги до життя.

Дослідженням модернізації української системи освіти, її глобалізаційні, соціальні, державно-політичні аспекти вивчають такі вчені, як В. П. Андрущенко, А. І. Бойко, В. С. Журавський, М. З. Згуровський, С. І. Здіорук, М. М. Карпенко, В. Г. Кремень, О. І. Локшина, В. І. Луговий,

В. С. Лутай, М. І. Михальченко, С. М. Ніколаєнко, В. С. Пазенок, М. Ф. Степко, В. Д. Шинкарук, В. А. Яблонський та ін. Освітня модернізація представляє собою соціально детермінований та керований процес, що включає в себе визначення через існуючі в суспільстві політичні механізми взаємодії різноманітних інтересів (економічних, класових, політичних, етнічних, релігійних, професійних тощо), характер їх прояву в освітній політиці.

Для більш чіткого розуміння нашого дослідження потрібно розглянути поняття «політичної модернізації». Вже саме поняття «політична модернізація» потребує визначення поняття «політики». Як зазначено у «Словнику філософських термінів» поняття «політика» це: «одна з форм діяльності з управління суспільними відносинами і зв'язками, що виникають між людьми у процесі створення матеріальних і духовних цінностей» [1, с. 422]. З точки зору українських дослідників К. Ващенко та В. Корнієнко «політична модернізація» – це соціальні та інституціональні перетворення, пов'язані з переходом від одного типу політичної системи до іншої [2].

Заглиблюючись в історію, можемо сказати, що теорія політичної модернізації виникла у США в кінці 50-х років минулого століття та була вперше обґрунтована в працях відомих американських політологів, а саме Г. Алмонда, Д. Пауелла, Д. Ептера, Л. Пая, С. Ейзенштадта, С. Хантінгтона. Автори теорії політичної модернізації наголошували, що даний процес змінює роль та місце особистості у політиці та суспільстві, при цьому істотно розширює можливості самореалізації особистості. З розвитком суспільства зростає різноманітність способу життя, соціальних відносин та з'являються нові групи інтересів.

Політичну модернізацію можна визначити як розвиток та поширення сучасних політичних інститутів, а також сучасної політичної структури. При цьому під сучасними політичними інститутами слід розуміти ті політичні інститути, які найбільшою мірою здатні забезпечувати адекватне реагування

і пристосування політичної системи до викликів сучасності та постійно змінюваних умов.

Процес політичної модернізації містить у собі велику кількість різноманітних концепцій, що мають різну соціальну спрямованість, тому єдності думок щодо рушійної сили цього процесу немає. Хоча такі різні думки долають звичне уявлення, щодо політичної модернізації як сукупності процесів, завдяки яким відбувається індустріалізація у країнах розвинутого капіталізму. Слід виокремити загальновизнану думку Г. Алмонда і Л. Пая, які стверджують, що політичний розвиток спирається на процес постійного вдосконалення функцій, які повинна виконувати політична система для забезпечення стабільності та ефективності всього соціального організму.

Виникає питання – чим позначена політична система українського суспільства? Політична система українського суспільства позначена характерними рисами, а саме: слабкістю соціальних інститутів, відсутністю ефективного механізму реалізації освітньої політики, низьким рівнем конкурентоспроможності. На сьогодні питання – чому вчити та як вчити – хвилює українське суспільство. Спроба аналізу питання освітньої модернізації в структурі політичної модернізації є важливою, з огляду на те що наша держава інтегрується до європейського простору. Інтеграційні процеси, що відбуваються в суспільстві зумовлюють виконання державою міжнародних правових норм у внутрішнє законодавство держави та приведення правових актів України з питань освітньої системи у відповідність до міжнародних правових стандартів.

Модернізаційні процеси, які країна намагається здійснити не завжди сприймаються. Це пов'язано з низкою причин, а саме: складністю сприйняття модернізаційних цінностей, коли присутні національні норми та звичаї; несприйняття процесу вестернізації, тому що вона не відповідає потребам частини населення тощо. Ми розуміємо, що освітня модернізація в структурі політичної модернізації на шляху перетворення, маючи раціоналізаційну

мету, має і негативні моменти. Тому потреба розгляду цього питання з метою збереження розвитку суспільства є нагальною.

Перегляд принципів функціонування системи освіти, а саме оновлення всієї освітньої системи та всіх сфер освітньої діяльності відповідно до вимог сучасного життя при збереженні кращих традицій української освіти, це і є завдання модернізації освіти. Сьогодні, щоб освіта виконувала своє призначення, тобто була двигуном зростання людського капіталу та розвитку країни, вона повинна оновити освітній світогляд в освітній політиці.

Потрібно зауважити, що освітня модернізація зараз відбувається у більшості розвинених країн світу. Загальноновизнаний факт, що в сучасному, а саме інформаційно-технологічному суспільстві визначаючим чинником у конкуренції держав буде рівень освіченості нації, здатність її реалізовувати і розвивати прогресивні технології. Звідси освітня модернізація, її вдосконалення та оновлення є на сьогодні важливим завданням для української освітньої політики.

Отже, як бачимо, освітня модернізація має складний та суперечливий характер, протікає вона неоднаково у різних країнах та має свої особливості, які притаманні кожній країні. При розгляді освітньої модернізації в структурі політичної модернізації українського суспільства, ми бачимо, що існує позитив та негатив загальнономодернізаційних цінностей, які супроводжують процес освітньої і політичної модернізації та з якими держава стикається в процесі свого оновлення.

За своєю суттю процес модернізації (освітньої чи політичної) є порушенням існуючого спокою в суспільстві, тому що володіє дестабілізуючими чинниками. Наша країна намагається знайти свої рішення при вирішенні проблемних ситуацій, пов'язаних з процесами модернізації.

Треба зазначити, що осмислення проблем проходження освітньої модернізації в структурі політичної модернізації українського суспільства на теоретичному рівні дозволить виокремити позитивні та негативні

характеристики даного процесу та, можливо, запобігти помилкам у державному будівництві.

Список використаних джерел

1. Словарь философских терминов / Научная редакция В.Г. Кузнецова. – М.: ИНФРА-М, 2005. – XVI. – 731 с.
2. Політологія для вчителя : навч. посібн. для студ. педагогічних ВНЗ / за заг. ред. : К. О. Ващенко, В. О. Корнієнка. – К. : Вид-во імені М. Драгоманова, 2011. – 406 с.
3. Бойко А. І. Філософія модернізації освіти в системі ринкових трансформацій: світоглядно-філософський аналіз / А. І. Бойко. – К.: Знання України, 2009. – 379 с.
4. Іванюк І. В. Освітня політика: [навч. посіб.] / І. В. Іванюк. – К.: Таксон, 2006. – 226 с.
5. Карпенко М. М. Модернізація вищої освіти як чинник розбудови суспільства знань в Україні / М. М. Карпенко // Стратегічні пріоритети. – 2006. – № 1. – С. 57-63.

Л. Половнєва
Черкаський комерційний технікум

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКЛАДАННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

У сучасних умовах традиційна система освіти змінюється на компетентісну. Відбувається перехід від школи знань до школи компетенцій, де здобувач освіти отримує не тільки інформацію, але й навички її правильного застосування. Знання нині виступають лише потенціалом, яким має володіти майбутній фахівець, а головним є результативність діяльності спеціаліста.

Модернізація сучасної освіти залежить не лише від змін у змісті навчальних дисциплін, а й від удосконалення методики викладання та розширення арсеналу методичних прийомів, які переносять акцент на особистість студента. Отже, пріоритетною методикою навчання студента, яка

вчить знаходити необхідну інформацію, піддавати її аналізу, систематизувати і вирішувати поставлені задачі є особистісно орієнтовані технології.

Особистісні технології створюють атмосферу довіри, живого спілкування, сприяють самореалізації студента у процесі навчання. Кожний студент стає повноцінним, творчим суб'єктом діяльності та пізнання. У цьому полягає гуманістична спрямованість освіти: сприймати і розуміти студента таким, яким він є, не намагатися насильно змінити його. Викладач покликаний полегшувати процес учіння, створювати атмосферу взаємної довіри, виконувати роль ведучого, радника, партнера, менеджера.

Сьогодні слід враховувати, що сучасні студенти – це представники інформаційного суспільства, які характеризуються мобільністю, креативністю, інноваційністю, високою активністю. У зв'язку з цим викладачі повинні використовувати освітні технології діяльнісного підходу.

На даний час існує великий арсенал інноваційних методів, що спрямовані на залучення студента до активної початкової діяльності. При вивченні гуманітарних дисциплін успішно застосовуються викладачами новітні технології, які є ефективними засобами засвоєння навчального матеріалу та формування майбутніх спеціалістів як всебічно розвинених та соціально активних особистостей.

Запорукою успіху нових педагогічних технологій у творчих процесах є застосування інформаційних технологій. Інформаційне суспільство потребує фахівців, здатних самостійно здобувати знання і застосовувати їх на практиці, бачити проблеми в діяльності та вміти шукати способи їх раціонального розв'язання, використовуючи сучасні технології.

Нині персональний комп'ютер у педагогічному просторі вищої школи повинен замінити викладача навчальної дисципліни у його ролі транслятора інформації. Основним елементом інформаційних технологій повинен стати викладач – тьютор. Він працює не на знання певної інформації, а з творчою ситуацією, в якій у студента народжується власна думка, критичне мислення, здатність до оцінювання, аналізу та встановлення достовірності інформації.

Ефективною методологічною технологією, яка активізує пізнавальну діяльність студента, є проблемно-пошукове навчання. Проблемність на занятті досягається послідовним створенням проблемної ситуації, яку студенти обговорюють спільно з викладачем. Робота над вирішенням проблеми сприяє розвитку пошукового стилю мислення, забезпечує якісне засвоєння базових знань, умінь, навичок, дозволяє переосмислити одержані знання, генерувати нові ідеї, заохочує в процесі навчання ініціативу і самостійність, сприяє розумінню студентами зв'язків з іншими людьми, культурою тощо.

Серед найбільш результативних форм і методів гуманітарних технологій є дискусія. Дискусія використовується у вузах як навчальний елемент на лекціях і семінарах, і як самостійна педагогічна технологія. Сучасна дидактика визнає велику освітню і виховну цінність дебатів, адже вони сприяють глибокому розумінню проблеми, розвитку критичного мислення, вмінню зважати на думку інших, визнавати доречні аргументи, краще розуміти співбесідника. Діалогова взаємодія передбачає не лише толерантне ставлення до протилежної думки, позиції, а спільний пошук істини, формування практичного досвіду обговорення та розв'язання теоретичних проблем. Усе вищезазначене стверджує, що дискусії спонукають студентів мислити вільно і різноманітно, бачити проблему з протилежних точок зору та вибирати власний спосіб її вирішення.

Широкого розповсюдження в умовах сьогодення набуває технологія навчального проектування. Робота над навчальним проектом орієнтована, перш за все, на самостійну діяльність студента. Технологія проектування передбачає розв'язання студентом або групою студентів якої-небудь проблеми, яка передбачає, з одного боку, використання різних засобів навчання, а з іншого – інтегрування знань, умінь з інших дисциплін. Суть проектної технології – стимулювання інтересів студентів до проблем суспільства та показ застосування знань на практиці.

Дієвим методом залучення студентів до активної навчальної діяльності є застосування квест (ігрових) – технологій. Квест-технології – це сучасна технологія, основана на проектному методі навчання, яка передбачає пошукову діяльність студента з елементами ділової, рольової й освітньої гри, імітації та моделювання соціальних ситуацій під керівництвом педагога. Вона спрямована на розвиток у студента навичок аналітичного і творчого мислення, пошукових здібностей. Учасники ігрової ситуації проявляють свої кращі особистісні якості і розвивають таке соціальне середовище, в якому почнуть працювати після здобуття освіти. Викладач, який створює квести, повинен мати високий рівень предметної та методичної компетенції. Тематика квестів найрізноманітніша, а проблемні завдання різняться за ступенем складності. Результати їх виконання можуть бути представлені у вигляді усного виступу, комп'ютерної презентації, есе, веб-сторінки в Інтернеті тощо. Значущість цього виду занять полягає в навчанні працювати в команді та формуванні інтелектуальних навичок.

Однією з найбільш перспективних форм особистісного навчання є дослідницька технологія. Дослідницька діяльність студента включає постановку і вирішення проблеми, генерацію ідей і оригінальних рішень, проведення і моделювання експерименту, перевірку гіпотез, знаходження нетрадиційних способів вирішення проблемних задач тощо. У ході дослідницької діяльності студент проявляє високий рівень розвитку розумових здібностей, креативність, ерудицію, наполегливість, вміння оригінально мислити на перспективу та готовність працювати в реальному професійному середовищі.

Отже, кожний із розглянутих методів своєрідний, неоднозначний по трудомісткості, вимагає креативності та психологічної готовності викладача і студента до його використання. Вибір того чи іншого виду сучасних освітніх технологій залежить від дисципліни, теми заняття, контингенту студентів і звичайно від творчості викладача. Інноваційні засоби навчання допомагають вирішити головне завдання сучасної освіти – підготувати інтелектуальну і

творчо обдаровану особистість з гуманістичними цінностями, здатну нестандартно мислити, відмовлятися від шаблонів і приймати конструктивні рішення.

Список використаних джерел

1. Закон України Про освіту : станом на 5 вер. 2017 р. // Урядовий кур'єр. – 2017. – № 186. – С. 7-19.
2. Брюханова Т. О., Шишко І. М. Застосування квест-технологій в освітньому просторі // Т. О. Брюханова, І. М. Шишко // Педагогічна майстерня. – 2017. – №10. – С. 12-17.
3. Ілларіонова О. О. Напрямки розвитку практичного навчання // О. О. Ілларіонова // Педагогічна майстерня. – 2017. – №12. – С. 33 – 34.
4. Киях З. М., Соколовська С. Ю. Сучасний зміст професійної освіти // З. М. Киях, С. Ю. Соколовська // Педагогічна майстерня. – 2016. – №5. – С. 10-12.
5. Чепіль М. М., Дудник Н. З. Педагогічні технології : навч. посібник // М. М. Чепіль, Н. З. Дудник. – К.: Академвидав, 2012. – С. 222.

С. Мукомел

ЧННІ ДВНЗ «Університет банківської справи

ОСВІТА У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОЦЕСІ

Серед чинників розвитку людства освіта набуває сьогодні першорядного значення, що зумовлено також сучасними світоглядними, культурними викликами та глобалізаційно-цивілізаційними процесами у світі. Разом з тим освіта не може розглядатися без формування людини, її духовного та інтелектуального потенціалу, відтворення та розвитку в неї певних культурних якостей. Виникає необхідність нового осмислення діяльності освіти і всього комплексу суспільних відносин, з цим пов'язаного. Таким чином, освіта набуває значущої ролі, як відповідь на виклики цивілізації і одночасно як відповідь на потреби людини знайти своє місце і можливості самореалізації у новому глобальному просторі. Освіта, її організація, напрями розвитку, зміст і навчальні технології знаходяться в

епіцентрі дискусій, що розгорнулись нині в світовому інтелектуальному середовищі. Мова йде про опрацювання нової філософії освіти – освіти, яка б забезпечила комфортне існування людини у ХХІ ст. [1]

Освіта як джерело знань та їх експлікації в соціальному досвіді є потужним фактором розвитку потенціалу як окремої людини, так і будь-якої держави, що обумовлює її економічну та політичну самостійність, стає запорукою конкурентоспроможності на світовій арені. Але для забезпечення такого розвитку необхідним є високий рівень доступу населення до освіти, а також якість освіти.

Кардинальні зміни у соціальному та економічному житті країни, невідповідність освіти викликам часу, ринку праці, інтересам та потребам особи – це внутрішні чинники, що зумовлюють актуальність визначення критеріїв якості освіти.

Розбудова національної системи освіти в сучасних умовах з урахуванням кардинальних змін у всіх сферах суспільного життя, історичних викликів ХХІ століття вимагає критичного осмислення досягнутого і зосередження зусиль та ресурсів на розв'язанні найбільш гострих проблем, які стримують розвиток, не дають можливості забезпечити нову якість освіти, адекватну нинішній історичній епосі.

Освіта, як соціокультурний феномен, за своїм змістом багатоаспектна, оскільки включає в себе низку функцій, серед яких в якості головних можна виділити *пояснення, розуміння і засвоєння*.

Пояснення в освітньому процесі відіграє вирішальну роль, оскільки «за допомогою пояснення розкривається сутність об'єкта, дається оцінка його взаємозв'язку з іншими об'єктами. Тут розкриваються причини виникнення явища» [3, с. 65], його сутність, внутрішня природа, закони існування, логіка розвитку.

«Тому пояснити явище – це означає критично осмислити його, – зазначає О. П. Пунченко, – і розкрити закони його розвитку, яким він

підпорядковується» [3, с. 65]. Основними типами пояснення виступає гіпотетичне, причинне, функціональне і структурне.

З функцією пояснення тісно пов'язана функція розуміння, але відрізняється від пояснення відмінністю пізнавальних процесів. Спрямованість розуміння не довільна, а обумовлена природою об'єкта, яка відображається у предметному значенні пояснення. Засоби розуміння – індивідуально-особистісні.

Розуміння носить проблемний характер. Практика навчання показує, що у формулюванні проблеми або питання відображено первісну незрозумілість якихось фактів. Просування суб'єкта від постановки до вирішення проблеми висловлює етапи розуміння її сутності.

Усвідомлення складається на основі розуміння і формує певні переконання, воно синтезує отримані знання в єдине ціле, що становить основу світогляду суб'єкта. Переконання, які формуються на основі усвідомлення, виступають ядром духовності людини, смислоутворювальним критерієм її діяльності, це сплав безпосередньої інформації, способів її подання, ціннісних орієнтацій і позитивних або негативних значень віри.

Аналіз функцій освіти розкриває внутрішню структуру і ціннісну значимість знань, які отримує суб'єкт у ході цього виду його духовної діяльності.

Філософський аналіз освіти як соціокультурного феномену вимагає дослідження ціннісних орієнтацій людини як суб'єкта і носія культури.

Поняття «освічена людина» є культурно-історичним. Постійний пошук людством нових форм організації освіти і науки пов'язаний перш за все з формуванням освіченої людини.

На духовному рівні освіта повинна сприяти розвитку внутрішнього світу особистості.

На соціальному рівні через освіту молоді люди повинні засвоїти універсальні цінності і норми поведінки. На цьому рівні розкриваються

процеси подолання девіантної поведінки людини, яке відображає її незадоволеність умовами особистого і суспільного буття.

Нині складається новий образ науки, далекий від нормативізму і унітаризму. Він потребує нового розуміння освіченості, нових підходів до антропологічних засад філософії освіти.

Освічена людина це не просто індивід, що володіє певною сумою знань, це не стільки людина «обізнана», у якої сформувалося певне кредо, скільки підготовлена до життя, до самоосвіти, що орієнтується в складних проблемах сучасного соціального буття, яка здатна об'єктивно оцінити своє місце в житті.

Освіта повинна формувати особистість з позицій загальнолюдського і національного в культурі (адже ні в якому разі не можна відкидати національні, державні інтереси при підготовці фахівців).

Поза сумнівом, формування освіченої людини – це панівний смисловий акцент освіти, оскільки тут має місце соціалізація особистості. Але необхідно виділити і інші смислові акценти системи освіти. До них можна віднести:

- співвідношення раціонального та ірраціонального в змісті освіти;
- розкриття специфіки простору і часу як форм буття освіти, що є феноменом соціальної форми руху матерії;
- формування єдиного освітнього простору як інтегративної системи;
- формування методологічної культури фахівця, здатного до самовдосконалення і самоосвіти.

Звісно, смислових акцентів в освіті багато, але ці, на наш погляд, є визначальними, оскільки вони припускають і відображають зміни в інфраструктурі освітнього процесу, його внутрішнього змісту.

Освіта виступає в якості одного з фундаментальних і інтенсивних способів входження людини в світ науки і культури. Саме в процесі освіти людина опановує культурні цінності.

Освіта виступає як практика соціалізації людини і наступності поколінь. В різних соціально-політичних умовах вони виступають

стабілізуючим фактором між новими соціальними уявленнями та ідеалами попередніх поколінь, сприяють адаптації людини до нових життєвих умов. У цілісній системі освіти всіх видів і рівнів йде інтенсивний процес накопичення інтелектуального і духовно-морального потенціалу суспільства, що є базою вирішення всіх соціально-економічних проблем.

Виокремлення в структурі філософії нового напрямку – філософії освіти – дозволило чітко розкрити її міждисциплінарний характер, визначити завдання кожної науки у вивченні освіти. Аналіз сутності, змісту і структури освіти має велике теоретичне і практичне значення не тільки для пояснення багатоаспектності духовного виробництва, оскільки освіта і виступає соціокультурним феноменом [2].

Освіта являє собою один із каналів реалізації культурних норм, але не за допомогою готових механізмів і не у вигляді поодиноких актів ставлення суб'єкта до реальної діяльності у обмеженому межами культурному контексті з виробництва знань, а у вигляді цілеспрямованої безперервної діяльності як по передачі інформації у системі суб'єктно-суб'єктних відносин, так і з виробництва, обробки, і зберігання її.

Освіта – один із оптимальних способів входження людини у світ культури, яка виражає міру її розвитку, міру цивілізованості, оскільки у процесі освіти людина засвоює культурні цінності, знаходить соціокультурні норми. У цьому плані освіта у роботі розкривається як практика соціалізації людини і наступності поколінь, вона утворює культурно-освітній простір.

Закордонний і вітчизняний досвід дослідження філософських проблем освіти свідчить про необхідність її осмислення як найважливішого об'єкту соціальної дійсності у проблемному полі соціальної філософії. Освіта є соціальною цінністю і мотиватором досягнення поставленої мети.

Таким чином, якщо метою освіти є формування особистості, адекватної вимогам суспільного буття і розвитку, то її досягненням необхідна не тільки розробка програм спеціалізованого предметного навчання, орієнтованих на сучасність, а й виявлення тих механізмів соціокультурного освіти і

виховання, які дозволять подолати сучасний індивідуалізм, сформуванати соціально відповідальну позицію підростаючих поколінь.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. П. Філософія освіти XXI століття: пошук пріоритетів / В. П. Андрущенко // Філософія освіти. – 2005. – № 1. – С. 15-17.
2. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. – К., 2005. – 448 с.
3. Пунченко О. П. Гносеологические основания философской критики. – Одесса : Астропринт, 2000. – 192 с. – С. 8 -10.

А. Бойко

Черкаський державний технологічний університет

ОСОБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Для формування ефективної освітньої політики з урахуванням соціальних очікувань і соціальних прогнозів ключовими є внутрішні фактори – потреби ринку праці та кон'юнктура ринку, зовнішні фактори – досвід інших країн. Фактично освітня політика держави є продуманою філософською рефлексією над соціальними, економічними, політичними процесами, що є властивими певному суспільству. Освітня політика є фактором консолідації та національної ідентифікації суспільства.

Необхідність реформи освіти і формування нових підходів до формування освітньої політики викликана кількома обставинами.

По-перше – світова економіка наближається до межі використання природних ресурсів, що створює умови новітнього розвитку і вимагає переходу до економіки знань.

По-друге, зміна поколінь, яка відбувається нині, позначена певними особливостями. Пострадянське покоління, яке сформувало свідомість в умовах докорінних суспільних змін, відрізняється широким спектром потреб, висуває якісно інші умови до отримання послуг, особливо – освітніх. Нове

покоління інформаційного суспільства перебуває на високому рівні поінформованості і вдало використовує отриману інформацію. Інформаційний підхід змінює і сам спосіб опанування знаннями. Розвиток сучасних технологій, зокрема Інтернету, створює можливість для отримання знань від найкращих дослідників, педагогів, освітніх установ через дистанційну освіту.

По-третє, інноваційна економіка в сучасних українських реаліях, на жаль не має адекватного розвитку. Такий стан має під собою економічне обґрунтування. Оскільки використання коштів на створення нових знань перебільшує обсяг коштів, що отримані від практичного застосування, впровадження нових знань.

Освітня політика – це комплекс заходів по створенню і застосуванню освітніх і професійних стандартів, стратегічному плануванню, фінансових підходів, оцінці якості освітніх послуг, оптимізація структури навчальних закладів.

В сучасних умовах освітня політика формується не тільки державними інституціями, до її розробки і реалізації залучається і місцеве самоврядування, асоціації роботодавців, громадські організації.

Основна проблема сучасної освітньої політики – розгляд освіти і як ринкової галузі, що повинна задовольнити попит на ринку праці і не може бути обмежена бюджетним фінансуванням, і як сфери соціальних послуг, що виробляє неринкові суспільні блага. В такому розумінні освіта постає як соціумоутворюючий фактор через розвиток, збалансованість, прогнозованість якого змінюється в заданому напрямі суспільство. Здатність освіти інтегрувати суспільство через реалізацію принципу рівного доступу до здобуття освіти незалежно від статків і походження дозволяє створити національний інтелектуальний потенціал, згуртувати суспільство. За великим рахунком – освіта саме може виступити самодостатньою національною ідеєю.

СУСПІЛЬНІ НАУКИ ТА ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ: ПОШУКИ, ДОСЯГНЕННЯ, ПРОЕКТИ, ГІПОТЕЗИ

*T. Chubina ., D. Usov
Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chornobyl Heroes
of the NUCP of Ukraine*

BASIC MODELS OF FREEDOM IN CONTRACTUALISTIC PHILOSOPHICAL DISCOURSES

The consistent reconstruction of the answers of leading contemporary philosophers to the question of how modern society should be organized in order to ensure honest cooperation of its citizens as free and equal persons, as well as theoretical elucidation of the mechanisms proposed by them for the interrelation of moral universalism and pluralistic ethics requires both a historical and methodological considerations. Thus, the subject of the article will be the study of the basic models of freedom in contractualistic philosophical discourse. First of all, it is about understanding the conditions and principles for the free achievement of genuine agreement, not distorted by external and internal compulsions, but by the constituting force of a better argument. And also about the way one can find the possibility of such an embodiment of the principle of freedom, which would contribute to a responsible respect for the dignity of everyone, and a fair solution to the conflicts taking into account the needs not only of our nearest and dearest but also distant people?

To answer these questions, it is necessary to take into account several fundamentally important circumstances that determine both the main directions of research and its methodology. The point is that the freedom is «not only the cornerstone of human life, but also an absolute characteristic of man, the metaphysical, ontological component of his life» [1, p. 216]. That allows us to preserve the hope of returning to the human content of being, the important dimension of which is freedom, which is inherent in various components, have

been partly analyzed in the works of native and Western philosophers. For instance, M. Popovich [2], when analyzing «freedom from» and «freedom for», emphasizes the romantic conservatism and liberal strategies of freedom, making a point that «for liberalism, the freedom of an individual is limited by the freedom and existence of other people, whereas romantic conservatism principally comes from the individual's own internal capabilities. So, freedom, in a conservative way, is transferred to the sphere of the subjective and private life of a man, and all social and public life is limited by order and discipline» [2, p. 3].

So the extremes of liberal and romantic interpretations of freedom testify that there can be "problems", both with negative, directed toward individual self-affirmation, and with positive freedom, often carried away not by open public space, but by a limited space of community. What do K.-O. Apel, and O. Heffe, and Ch. Taylor pay attention to? Ch. Taylor in his work «Ethics of Authenticity» speaks about «undesirable consequences of individualism and instrumental thinking for political life» [4, p. 11], which, in his opinion, lies in the fact that «the institutions and structures of the industrial and technological society strictly limit our choice, that they compel societies, just like individuals, to give strength to instrumental thinking, which we would never have done with a serious moral examination» [Ibid.].

The main destructive consequence of the described danger is the imposition of a loss of personal and collective, political freedom. Ch. Taylor addresses to the interpretation of freedom by A. Tocqueville, to his studies of danger of losing freedom in the society, where «people turn into personalities closed in their hearts, few of them want to actively participate in self-government. They will prefer to stay at home and enjoy the benefits of private life» [4, p. 11]. The consequence of the «soft despotism» described by A. Tocqueville and the paternalism of the government, which enjoys the inclination of individuals to concentrate and communicate within the framework of «their own but not strangers'» communities, there may be a danger of losing political control over our destiny when our civil dignity is jeopardized.

Today it is necessary to talk not only about freedom and equality, or about friendship and solidarity, but also about the moral and legal foundations of a worthy life. In one of the best-known discourses of freedom, in A. Sen's work «Development as Freedom» [3], the concept of the main criterion of a truly fair human being, formulated in the postwar «Universal Declaration of Human Rights» the idea of the main criterion of a truly fair human existence: this should be a space that is not only characterized by freedom of speech, but also by the absence of humiliating and unworthy people of poverty and deprivation, and each individual and social organization will promote observance of basic human rights and freedoms. Offering his comprehensive understanding of freedom, A. Sen justifies the concept of «value» and «effectiveness» of freedom. In his opinion, "freedom belongs to the main place in the development process for two reasons: 1. The value of freedom: the development process is evaluated, first of all, by the extent to which the human rights in the society have expanded and strengthened; 2. Efficiency of freedom: the level of development directly depends on the free activity of society members.

And the main thing is that in A. Sen's work, rights and freedom are not only the main goal, but also the main means of development, which is synonymous with the expansion of real rights and freedoms, that is, a process rooted in the growth of the gross national product, in society political and civil rights and freedoms.

Deep, often even tragic, existential and theoretical awareness of freedom as an essential manifestation of the responsibility of human existence, additionally updates the new philosophical discourses of freedom. Therefore, it is necessary to attempt to reconstruct and formulate (already within the theoretical and ontological context) the correlation of its general and special characteristics, which are both a socio-philosophical and a metaphysical embodiment of the complementarity of the openness and monadic autonomy of human existence that has been little explored in the considered channel.

Despite the classicity of the freedom models studied by I. Berlin in his days, the German philosopher A. Wellmer also proposed a clear definition of the

individualistic and communalist concepts of freedom and linked them to his version of political anthropology. Wellmer begins his reflections with the statement that the comprehension of the implementation of freedom conditions is characteristic of the classics of the political philosophy of the past (among them Locke, Russo, Kant, and Hegel). Also, Wellmer tries to outline the basic differences for the basic models of freedom that he singled out, the concepts of political anthropology. He characterizes the liberal-contractualist interpretation of man proposed by Ch. Taylor: «individualistic concepts come from isolated individuals who have certain natural rights and purposeful rationality: these theories tend to interpret political institutions (as they can be considered legitimate) as a consequence of a particular transaction (contract) between autonomous individuals» [5, p. 12]. And then follows an important, actually philosophical clarification: we are not talking about any real deal, not about the origin of political and public institutions, but about recognizing the latter as legitimate: «they are legitimate if they can be interpreted as a result of a transaction between free and equal individuals» [5, p. 12].

Successively reconstructing these models of freedom, Wellmer (which makes his concept relevant to us) determines the role and place of the social contract as a definite metaprinciple, affecting in this way the problem of the metaprinciples of freedom as a whole. He speaks of the actual philosophical interpretation of freedom, based on certain methodological principles, «which determine only the formal conditions of a free society without any concrete content embodied in institutional structures, way of life, types of associations» [5, p. 24]. If we turn to his analysis of negative freedom, then we will see in it a definite, (directed, as Ch. Taylor noted, against the loss of political freedom) a positive vector, developed by A. Tocqueville. This understanding is vital for modern society. In other words, «negative» freedom, materialized in the structures of civil society, is transformed here into a «positive» freedom of citizens, coordinating their actions» [5, p. 21]. But the most valuable thing in «positive» or «rational» freedom is that it constitutes or restores, nourishes those social ties between people

that they lose in the role of only private owners who (in the style of Hobbes) view the world around them.

The comprehension of the basic models of freedom, by Wellmer, is impossible without a comprehension of the discussion of liberalism and communitarism, especially in the context of ideas about the nature of man. The latter, as is known, ascribe to their opponents-liberals the interpretation of human being as being of isolated, selfish and rational individuals, most eager for their own and unlimited freedom. And the next step of communitarists for them is a logical step towards a critical interpretation of liberal contractualism as a justification for the need to observe a certain social contract that sets itself the task of limiting "negative" freedom. Highlighting the two models of freedom, based on the reflections of Nozick and Habermas, Wellmer notes that they both work with the «metaprinciples of freedom» defined above, the conditions of freedom that enable us to understand the problem of legitimizing public institutions, that is, what «conditions must be met to ensure that the specific content of public relations were recognized as legitimate. And if these conditions are met, then any content (institutional mechanisms, life forms, individual choice, methods of actions, etc.) will be legitimate» [Ibid.], that is, lawful.

Emphasizing the rootedness of communalist concepts of solidarity in the space of negative freedom, the German philosopher notes that «negative freedom, in the sense of the universal institution (institutionalization) of abstract law is a precondition for collective freedom in the modern world, just as it is a condition under which individuals have the right not to be completely rational» [5, p. 34], and also supports Hegel's point of view on the rootedness of collective freedom in equal negative freedom for all. Wellmer also defines the difference between the metaprinciples of rational thinking by Habermas and the metaprinciples of individual rights as the principles of negative freedom. Defining the first principles as «the principles of the development of institutions that ensure public freedom and democratic decision-making», A. Wellmer insists on the essential relationship between freedom and law, makes it possible to understand the negative and

positive rights to the freedom of O. Heffe in his work «Democracy in the era of globalization». Finishing his reflections with the thesis about the relationship between «negative» and «positive» freedom, Wellmer (which is relevant today) notes that the true meaning of Hegel's critique of the «romantic utopias of universal reconciliation» is that "no collective freedom in the modern world is possible if it does not rely on recognition of equal negative freedom for all enshrined in public institutions» [5, p. 27].

In the theoretical discussion of the problem of freedom, it is necessary to emphasize that when we talk about freedom, we also have in mind its moral dimension, which is synonymous with fair, unencumbered by the authorities and selfish interest in actions and deeds, and also by devotion to freely adopted decisions and a tolerant attitude towards such decisions of other people. It is about the principle of equality, that is, the duty of equal consideration of the interests of all people, an impartial and fair defense of the needs and interests of people that are worthy of this, the morality of «universal and equal respect for all». Only on the basis of the existence of such an understanding, in all (where the power belongs) of citizens, it is possible to form fair social relations.

In conclusion, it should be concluded that modern philosophy requires and seeks an answer to the next question, rooted in the desire to act fairly freely and agree: why are we ready to give our lives for freedom and dignity? After all, «freedom, like other higher values, is not something directly given, it is a product of high cultural development, a largely rational and legal regulator. But such regulators can be value-neutral only for extreme, radical liberalism» [2, p. 7]. In fact, freedom is a fundamental condition for a fair and dignified life, originating in the absence of humiliation and poverty, in honesty with oneself and with other people.

Reference

1. Kovadlo G. Spirituality and morality: anthropocultural interpretations of the philosophy of morality. - Kyiv, Publ., Institute of Philosophy named after G. Skovoroda, National Academy of Sciences of Ukraine, 2014, 332 p.
2. Popovich M. «Freedom from» and «freedom for» // Problems of the essence of freedom: methodological and social interpretations. Materials of the Scientific and Theoretical Conference October 26, 2007.– K., 2007. – P. 3-8.
3. Sen A. Development as Freedom. – M., 2004. – 432 p.
4. Taylor C. Ethics of Authenticity. – K., 2002. – 128 p.
5. Wellmer A. Models of freedom in the modern world // Sociologos. – Moscow, 1991. – P.11-39.

Ю. Даценко

Черкаський державний технологічний університет

РИМСЬКИЙ КЛУБ: МОДЕЛЬ ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Прогностика розглядає і вивчає можливі альтернативні варіанти майбутнього і намагається з'ясувати: межі можливого вибору; наслідки кожного окремого вибору; потенційні можливості появи нових «несподіваних» проблем об'єкта прогнозування на певний період майбутнього; суперечності, конфлікти і кризи, можливі в процесі розвитку людства, науки, техніки, суспільства.

Однією з найважливіших функцій прогностики є своєчасне інформування людей про проблеми, які можуть виникнути в окремій країні або перед усім людством, про шляхи досягнення певних цілей соціально-економічного, екологічного і політичного розвитку.

Кінцевою метою прогнозу є визначення перспективних проблем.

Співробітники Масачусетського технологічного інституту на чолі з Д. Медоузом підготували першу доповідь Римському клубу під назвою «Ліміти зростання» (1972), в якій описали, що сучасні тенденції світового розвитку неминуче призведуть до «світової екологічної катастрофи» глобального характеру, яка супроводжуватиметься масовим голодом і епідеміями, викликаними перенаселенням планети, вичерпанням природних ресурсів і зростанням токсичних забруднень.

Група вчених Сасекського університету (Англія) К. Фрімен, Г. Коул, Д. Коул, Дж. Кларк характеризує модель Д. Медоуза як «модель страшного суду», висновки якої були наперед визначені ціннісними настановами її автора.

У другій доповіді Римському клубу «Людство біля зворотного пункту», розробленій М. Месаровичем (США) і Е. Пестелем (ФРН), була зроблена спроба більш конкретного опису демографічних процесів, урахування впливу соціально-економічних факторів і нерівномірності розвитку окремих країн.

Характерною рисою їхньої моделі є детальний розгляд механізму цін і зростання виробництва енергії, аналіз природи регіональних криз і їх впливу на розвиток і стан інших регіонів. Автори наполягають лише на можливості серії регіональних криз, позбавлення яких потребує спільних зусиль усього людства.

Сучасні кризи віддзеркалюють постійну тенденцію світового розвитку і свідчать про те, що людство зупинилось біля зворотного пункту своєї історії.

Відвертання цих криз можливе лише в контексті інших глобальних процесів і потребує впровадження «нового економічного порядку».

Альтернативою майбутнім кризам на шляху розвитку людства може бути «стратегія виживання» у вигляді «органічного зростання», для здійснення якої необхідні «глобальні зусилля всіх націй», *співпраця в ім'я виживання людського роду*.

Третя доповідь Римському клубу під назвою «Перебудова міжнародного порядку» складена під керівництвом Я. Тінбергена в 1976 р. На погляд її авторів, стан людства характеризується значною нерівністю у прибутках і темпах розвитку різних країн. Нерівність між багатими і бідними країнами стає нестерпною і загрожує небезпекою глобального конфлікту. Єдиною альтернативою політичній нестабільності в майбутньому є перебудова міжнародного порядку, добровільне регулювання темпів розвитку і політики різних країн під наглядом «наднаціональних

авторитетів». З метою розроблення «нового економічного порядку» автори проекту аналізують усі елементи добробуту людей як матеріального, так і нематеріального характеру. Результати аналізу подано у вигляді сценаріїв, розрахованих на 42 роки, у котрих передбачається зменшення розриву між багатими і бідними країнами за рахунок наближення людства до «гуманістичного соціалізму», заснованого на «загальнолюдських цінностях». Учені також дають практичні рекомендації зі створення інтернаціональних підприємств і спеціальних фондів для індустріалізації, щодо розвитку і поліпшення освіти і керування в країнах «третього світу», добровільного обмеження багатими країнами темпів виробництва і відрахування частини своїх прибутків на користь бідних країн.

Автори дійшли висновку, що ліміти економічного зростання і впровадження оптимальної стратегії в системі «людина – природа» є чинниками не фізичного, а політичного і соціального характеру.

С. Шамара
Черкаський національний університет
імені Б. Хмельницького

ІСТОРІЯ І ПОЛІТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ: АГЕНТИ ТА ОБ'ЄКТИ ВПЛИВУ

Об'єктивність досліджень історичної науки, певна річ, є найдискусійнішим її аспектом, адже фактично кожні 20 років (із появою умовно «нового покоління істориків») цей аспект наново актуалізують у зв'язку з більш сучасними інтерпретаціями, здавалося б, давно відомих історичних подій, процесів і явищ. Опускаючи «за дужки» обивательські просторікування на кшталт «навіщо переписувати історію?» чи «що нового можна дізнатися про те або те історичне явище?», спробую вийти на ширший гуманітарний (просвітницький) та соціальний (консолідуєчий, усвідомлений, практичний) контексти цієї, без сумніву, наукової проблеми.

Зроблю це тут на прикладі переходу від окремих рефлексій одиниць (ткачів-філософів історії) до серії дій множини (соціальної дії історії, оприявленої поведінкою та діяльністю широких верств суспільства). Зроблю це, виходячи з досить вірогідної гіпотези, що історія (точніше – історична пам'ять) може бути і часто таки є одним із видів політичних технологій, спрямованих на суспільство в межах держав та поза їхніми межами.

Найперше, що мусять усвідомити фахівці гуманітарного цеху, – це те, що історія, як навчальна дисципліна, наукова галузь й навіть особисте хобі, неминуче пов'язана з оціночними судженнями (аксіологією). Очевидність віднайдених фактів, їхнє колекціонування-налізування, ейфорія від встановлення причинно-наслідкових зв'язків і т.п., «емпіричні захоплення» ери позитивізму вже давно не задовольняють сучасних дослідників. Антигуманітарний підхід Огюста Конта, другого та третього покоління позитивістів, зрештою, призвів до самокритики, і у постпозитивістів (у Томаса Куна зокрема) втратив своє значення на користь веберівського «об'єктивного» підходу до трактування соціокультурної дійсності [1]. Іншими словами, смакування історичних фактів втрачає смисл без їхньої інтерпретації, яка, своєю чергою, обернена в сучасність та майбутнє і індивіда, і суспільства в цілому. Макс Вебер ще у 1904 р. у праці «Об'єктивність» соціально-наукового пізнання» слушно підмітив, що об'єктивне пізнання неминуче «*поєднане* із «суб'єктивними» передумовами тією мірою, якою воно цікавиться лише тими елементами дійсності, що певним чином пов'язані з явищами, котрим ми надаємо культурного значення» [1, с. 228]. «Наукова істина є саме те, що *хоче* бути значимим для всіх, хто *прагне* істини», – зазначав учений [1, с. 230]. Вебер був свідомий того, що з плином часу змінюються теоретичні зв'язки, у межах яких «історичний індивід» розглядається і осягається науковою думкою. Тому історик, на його думку, може вести мову лише про певний «ідеальний тип» описуваних подій, процесів та явищ. Зрештою, Вебер розглядає «ідеальний тип» насамперед (хоча і не виключно) «як мислену конструкцію, створену

для вимірювання й систематизації індивідуальних, тобто значимих у своїй винятковості зв'язків» [1, с. 240, 249]. Простіше кажучи, нові трактування (переписування) історії потрібно вважати нормальним явищем наукового знання, що виходить власне із природи історичної науки. І «переписують» історію у зв'язку зі змінами системи суспільних (культурних) цінностей. Здебільшого пальму першості утримують самі інтелектуали, влада ж «округляє» їхні зусилля, коли це приносить солідні консолідуючі бонуси для її самоствердження. Часом влада сама дає імпульси інтелектуалам (т.зв. «політичне замовлення»), – і тоді вже вони виступають у ролі тих, хто обґрунтовує її історичну легітимність. Яскравий і чіткий приклад такого політичного замовлення – комуністична історіографія, століття якої налічуємо на сьогодні, рудименти якої живі й у сьогоденні.

Другий акцент, який хочу поставити, це – власне те, що історичні знання є смисл розділяти на власне «історію» (згідно ідеалістичних уявлень про «те, як усе було насправді») та «історичну пам'ять» (про неї найбільше йдеться у моїй статті). Потрібно також усвідомлювати те, що будь-чия націоналізована колективна пам'ять завжди конкуруватиме з найближчими сусідами, прилеглими і картографічно (тобто уявно), і побутово (тобто реально). У випадку державної політики історичної пам'яті України сусідами є Росія, Білорусь, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія та Молдова; у ширшому контексті також можуть бути розглянуті Туреччина, Чехія, Австрія, Литва та інші країни Східної і Центральної Європи.

«Проблема влади – вічна, незалежно, чи перекопуєш землю лопатою, чи бульдозером», – казав колись французький мислитель Реймон Арон [2, р. 189]. Іншими словами, не важливо, якого ступеня досяг прогрес у обробці землі чи, до прикладу, в інформаційних технологіях, – завжди стоятиме питання, хто і ким, і як ефективно керує? Будь-яка політика в такому разі завжди спрямована на здобуття й утримання влади. А політика пам'яті в такому разі пов'язана і з утриманням влади, і з розв'язанням різноманітних «історичних дилем», які мали б, по-перше, гуртувати суспільство під чинний

політичний режим і його державницьку стратегію, по-друге, гуртувати суспільство з погляду керованості взагалі, національної консолідації в цілому і здатності давати ефективну відсіч у разі зовнішньої чи то «культурної експансії», чи то й прямої військової агресії, де навіть остання завжди супроводжується відповідною гуманітарною політикою, замішаною на історичних аргументах.

Тут буду виходити з того, що все ж політика це – і прагнення, і дія індивіда та груп індивідів щодо своєї ширшої участі у владі або стосовно свого впливу на розподіл її між групами всередині держави зі сподіванням завжди знаходити зустрічне розуміння інших членів суспільства щодо своїх дій. Тут я погоджуюся із баченням сутності політики Максом Вебером, у якого йдеться якраз про діяльність із керівництва, управління державою та суспільством. Однак такий «силовий» і «директивний» підхід у розумінні політики вочевидь буде підважений у різних державах (Польщі, Україні, Білорусі, Росії), щойно ми його застосуємо до специфічного об'єкта політики – історичної пам'яті. Вочевидь потужними агентами цієї політики, – щоправда, з різних на те причин, – у Польщі, Білорусі та Росії будуть державні інституції. Тоді як в Україні політику пам'яті педальовано не тільки Українським інститутом національної пам'яті. Якщо польська держава спромоглася переконати більшість своїх громадян у авторитетності IPN (Instytut Pamięci Narodowej), – Інституту національної пам'яті, – зокрема, можливо, і через те, що цей науково-дослідний інститут має функції слідства й обвинувачення. Якщо офіційні політики пам'яті Білорусі та Росії майже повністю одержавлені авторитарними режимами А. Лукашенка та вкотре переобраного В. Путіна, то в Україні можна спостерігати велике розмаїття агентів пам'яті, що конкурують між собою, незважаючи на те, прагнуть вони влади всі чи тільки дехто.

До речі, я підтримую думку історика Віталія Яремчука стосовно розрізнення «політики пам'яті» та «історичної політики», яку дослідник убачає в тому, що «політика пам'яті», яку здійснює держава, не передбачає

каральних санкцій для тих членів суспільства, що не згодні з нею. Натомість «історична політика» притаманна для недемократичних держав (авторитарних та тоталітарних режимів); вона передбачає покарання «за відмову приймати визначене «згори» минуле» [3, с. 14]. Правильною є також думка і про те, що суб'єктом (агентом) історичної політики може бути лишень держава. У демократичній же країні, з погляду польського історика Роберта Траби, працюють принаймні 4 публічні актори пам'яті, які беруть участь в обговоренні історичних питань для суспільства: уряд, органи самоврядування, засоби масової інформації та громадянське суспільство [3, с. 14] (громадські організації різноманітних інтересів). Цілком імовірно, що політика пам'яті, до прикладу, держав Росії, Польщі, України чи Білорусі за останні майже три десятиліття мала декілька еволюційних етапів. І про деякі з них маємо підстави говорити, що вони містили вияви «історичної політики», зокрема, й щодо того, як трактувати спільне/роздільне минуле зі своїми сусідами.

Отже, основними агентами (акторами) історичної пам'яті (політики пам'яті), які її продукують й у вигляді очевидних або ж і прихованих політичних технологій запускають у маси, на мій погляд, є:

– державні інституції (президент й уся вертикаль його адміністрації, парламент, як виразник в ідеалі консолідованої позиції щодо трактування конкретних історичних подій, процесів та явищ, уряд і підпорядковані йому відомства та організації);

– органи місцевого самоврядування (обласні, міські, сільські тощо);

– громадські організації (просвітницького, наукового, культурно-національного та інших спрямувань).

Остання з означених груп агентів історичної пам'яті мала б репрезентувати громадянське суспільство. Проте в різних країнах тієї ж Європи громадські організації не завжди уособлюють «принципових громадян, вихованих на цінностях і об'єднаних спільною метою». У пострадянських Україні, Росії, Білорусі часто-густо громадські організації

(як власне і засоби масової інформації, про які Роберт Траба вочевидь для Європи говорить як про 4-й – самостійний – суб'єкт політики пам'яті) обслуговують інтереси політичних партій, які не є класичними ідеологічними партіями із давньою традицією, а радше угрупованнями з чіткими бізнесовими інтересами і відповідними виборчими планами. У розрізі останньої тези для України варто відзначити також те, що бачення історії (історичної пам'яті) для парламентських та позапарламентських партій слугує політичною технологією більше задля розділення соціальних груп під себе, ніж для консолідації українського суспільства. Саме тому в Українській Державі після падіння «єдиновірних трактувань історії» ми тривалий час спостерігаємо «різновекторну історичну пам'ять» замість «погодженої версії багатоукладної національної історії». А Верховна Рада України, попри важливу роль у парламентсько-президентській республіці, поки що частіше виступає як інструмент цинічних політичних маніпуляцій, ніж орган, здатний на високому рівні конкурувати в політиці пам'яті, наприклад, із президентськими адміністраціями [4]. Викладені у цьому абзаці зауваження значною мірою стосуються і органів місцевого самоврядування, а надто після того, як навіть новий закон про місцеві вибори узаконив квотування депутатських мандатів політичними партіями.

Праксеологічні наслідки політики пам'яті у веберівській теорії соціальної дії на прикладі України поки що дуже слабкі, хоча декларативно більшість агентів цієї політичної технології визнала рух до європейських цінностей. Однак поведінка та діяльність широких верств українського суспільства – об'єктів впливу, про які за браком місця для публікації більш детально варто говорити вже окремо, свідчить також про його неготовність сприймати історію як практичну аксіологічну потребу, спрямовану у сучасність та майбутнє.

Список використаних джерел

1. Вебер М. «Об'єктивність» соціально-наукового пізнання // Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / Пер. з нім. Олександр Погорілий. – К.: Основи, 1998. – С. 192-263.
2. Aron R. Thucydide et le récit historique / Raymond Aron // Dimensions de la conscience historique. – Paris, 1961.
3. Яремчук В. Українська історіографія: суспільно-політична історія / Віталій Яремчук [посібник]. – Острог: Вид-во НУ «Острозька академія», 2017 – 288 с.
4. Гриценко О. Президенти і пам'ять. Політика пам'яті президентів України (1994–2014): підґрунтя, послання, реалізація, результати / Олександр Гриценко. – К.: К.І.С., 2017. – 1136 с.

І. Гудима

Черкаський державний технологічний університет

НЕОДЕТЕРМІНІЗМ В ПРИРОДНИЧО-НАУКОВІЙ ТРАДИЦІЇ

Глибока зацікавленість людини оточуючим світом, намагання відкрити завісу таємниці над тим, що перебуває за межею її розуміння завжди було характерним для пізнання. Вічний та неспинний пошук людини, спроби зазирнути за грань відомого відкривали перед людиною величний світ у його взаємозв'язках та, понад це, дозволяли глибше осягнути саму себе. Однак увесь світ неосяжний, і дійсними достовірними знаннями про себе він у свідомості людини презентований лише частково. Ці достовірні знання, як спробу теоретичного оволодіння дійсністю, надає людині наука.

Наука як утворення, що постійно розвивається, у власній історичній динаміці та відтворенні останньої в науковій картині світу, завжди «корелює на пошук нових світоглядних ідей, які продукуються у різних сферах культури (філософії, релігії, мистецтв)» [1, с. 499-500]. Націленість науки на поступове розкриття Істини та поглиблення набутих істинних знань, її величні сучасні відкриття на шляху розкриття таємниці геному людини, у вивченні ближнього і далекого космосу, її спостережень й експериментів в царині мікросвіту не відмінюють того, що наука,

намагаючись збагнути світ в його об'єктивності, все ж розкриває лише окремий аспект реальності, «вона, – за словами фахівця з філософських проблем науки В. Стюпіна, – не вичерпує собою усієї культури, а складає лише одну зі сфер, котра взаємодіє з іншими сферами культурної творчості – мораллю, релігією, філософією» [2, с. 497-499]. І все ж у західній культурі завдяки приголомшливим здобуткам в царині космології, квантової фізики, мікробіології, генетики, кібернетики наука набуває все більшого впливу на свідомість.

Одним з найбільш вражаючих набутків науки останнього часу є оновлене розуміння її фундаментального принципу – принципу причинності. Він, визначаючи припустимі межі взаємовпливу одних подій на інші, вказує на те, що причина неодмінно передує наслідку та що майбутнє не чинить впливу на минуле. Таким чином, на підставі знань про явища, що відбуваються, стає можливим висновок про прийдешні події, передбачення їх надходження у майбутньому. Назване положення академічної науки в сфері філософії розгорнуте у вчення *детермінізму*. Відомо, що філософські концептуалізації детермінізму постулюють наявність об'єктивного взаємозв'язку й взаємообумовленості речей, явищ і процесів світу. До того ж, причинність постає в них лише і тільки як момент всезагальної взаємозалежності. Шерегу об'єктивно наявних взаємозв'язків явищ дійсності не притаманна причинна обумовленість (скажімо, не спричиненими, в звичайному розумінні даного терміну, є відношення симетрії, функціонування елементів в системах тощо). Детермінізм у науці і філософії ідейно протистоїть *індетермінізму*, де не визнається об'єктивна причинна обумовленість явищ світу; останній часом зводиться до телеології, коли джерелом та основою розвитку світу вважається активний *телеономічний* (від. грец. telos – мета) принцип або закон.

Ревіталізація ідейних уподобань індетерміністів відбулася в 1-й чверті минулого століття з акцентуванням у фізиці ролі статистичних

закономірностей. І хоча їх претензії показати ідейне банкрутство концепцій детермінізму та спроби переглянути об'єктивність причинних зв'язків не виправдалися, відкриття тогочасних фізиків та подальший поступ науки примусили дослідників внести примусові істотні корективи в наукове розуміння причинності. Так виявилось, що чимало динамічних систем – фізичних, хімічних, біологічних, – що потрапляють під нелінійні динамічні рівняння, набувають непередбачуваного характеру в разі прояву на макрорівні. Адже окремі системи вважаються «нормальними» і функціонують в узгодженості з детерміністськими законами лише до певного часу – між ситуаціями біфуркації; тут їх «поведінку» можна цілковито передбачити. Проте під час тяжіння у власному розвитку до певних екстремальних змін для подальшого додання їм з'являються два варіанти стану якості, кожен з яких може статися першим під час проходження через так звані «критичні точки», до того ж, спрогнозувати, який саме варіант набуде онтологічної легітимації, увіч неможливо. Деякий час об'єкт зазнає мікрофлуктуацій поміж цими двома фізичними альтернативами, але зі збільшенням значення ключового параметра однієї з альтернатив відбувається подальше ускладнення стану, послідовна біфуркація як чергування двох наявних станів, періоди нестабільності, коли прогнозувати стан розвитку об'єкта загалом неможливо.

Ще більш результативним вивчення феномену *неодетермінізму* виявилось щодо просторово-часових моделей поведінки *систем*. Так, засобами наукового дослідження було достеменно встановлено, що в точках біфуркації такого середовища послідовні мікрозміни сягають таких значень, що їх масштаб зіставляється з самою системою, яка упродовж флуктуацій змінюється аж до появи нової якості. Дослідження в царині термодинаміки науковців Брюссельської школи – Іллі Пригожина та Ізабель Стенгерз [3] – а саме, параметрів змінюваності відкритих дисипативних систем з їх внутрішніми характеристиками невірноваженості й нелінійності, дозволило відкрити нові горизонти

розуміння питання виникнення нових «упорядкованих» систем, що було зумовлено термодинамікою таких систем.

Глибоке усвідомлення значення нового стилю наукового мислення тісно пов'язано з докорінним переглядом проблеми самоорганізації речовини у природі, здатність якої змінюватися раніше вивчалася лише в межах макроскопічних статистичних рівноважних станів. Програми вивчення нелінійних процесів самоорганізації складних систем сфокусовані на умовах нестійких станів вихідних систем та неодмінному студіюванні феномену появи стійких новоутворень, дозволяють по-новому побачити глибинні причини здатності природного світу породжувати нові форми організації. Такий стиль наукового мислення та зумовлена ним нова картина світу, пов'язані з вивченням нелінійних і неврівноважених відкритих систем, демонструє нетривіальне розуміння самої матерії, її здатності до самоорганізації аж до набуття матерією нових форм існування, поява яких зумовлена її власними внутрішніми силами і властивостями.

Піднесені до світоглядних узагальнень ці приголомшливі наукові прозріння та величні наукові відкриття дають змогу більш ясно побачити світ, як такий, що самоорганізується в цілому і на різних рівнях свого існування.

Список використаних джерел

1. Кузнецова Л. Ф. Научная картина мира / Л. Ф. Кузнецова // Всемирная энциклопедия. Философия XX век / Главн. научн. ред. и сост. А.А.Грицанов. – М.: АСТ, Минск: Харвест, Современный литератор, 2002. – С.499-500.
2. Степин В. С. Наука / В. С. Степин // Всемирная энциклопедия. Философия XX век / Главн. научн. ред. и сост. А.А.Грицанов. – М.: АСТ, Минск: Харвест, Современный литератор, 2002. – С.497-499.
3. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: новый диалог человека с природой / Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1986. – 432 с.

THE PROBLEM OF GROUNDING IN METAPHYSICS

The requirement that any knowledge must be grounded is unquestionable in our cognitive practice. To ground something in this sense is to find some other knowledge which makes the wanted one true. We are used to that kind of grounding which is normal in special sciences i. e. the empirical ones. The empirical grounding follows the principle of the adequacy of empirical data, theoretical interpretation and logical constructs. Such principle is based on the relative independence of the mentioned elements of grounding. The source of empirical data is experience, the source of theoretical interpretations is previously developed language of science, logical constructs are formed within logics apart from empirical science.

Metaphysics as the knowledge of ultimately abstract objects realizes essentially different grounding conditions. There is no familiar division on empirical data, theoretical interpretation and logical constructs here. Metaphysical statements arise as though from nowhere and not always are adequate even to logical constraints. Therefore it seems that metaphysical statements are ungrounded, purely speculative. It is either an illusion of knowledge or a game construction which can be changed arbitrarily. Nevertheless metaphysics is not ungrounded as a knowledge, it practices its own specific form of grounding quite different from that of special sciences.

The peculiarity of metaphysical grounding is related to ultimate abstractedness of objects. The same degree of abstractedness characterizes metaphysical terms. It follows that the metaphysical objects and the content of metaphysical terms coincide. In a sense it is a variant of Hegel's principle of being and thinking identity. Such identity eliminates the necessity of empirical, theoretical and logical aspects adequacy as they merge into an undifferentiated unity.

What is this unity based on? We come to it by the logical operation of abstraction – the elimination of not essential features of objects. This mental activity corresponds to the move towards more and more abstract objects. The limit which has nothing behind is formed by the objects (or the object) with no features to take away. The object or objects on this borderline (if such exist) demonstrate full coincidence of a feature and an object. An object has no feature it *is* a feature. Accordingly we have also the full coincidence of a term (which denotes a feature) and an object.

How does the metaphysical grounding look under these conditions? The ultimate abstractions (terms and objects likewise) are self-grounded because of their fundamental nature. They exist just because it is impossible for them not to exist. Their non-existence would mean non-existence of everything other. The substantial reason for this is the fact that such ultimately abstract objects are parts of every empirical object`s existence.

More complex objects (and accordingly – more complex terms) may be represented as the combinations of the ultimately abstract ones. Their possibility needs no grounding as their ontological elementary components are absolutely necessary. Their actuality needs no grounding as well in the case of different combinations of elementary abstract objects being not alternative, i. e. not excluding each other. In such circumstances the very constructing of complex objects (terms) is their grounding. If a complex object with ultimate abstract components has an alternative it needs some empirical interpretation. It is necessary to find in experience (particularly in empirical sciences) the objects corresponding to one of alternatives. So the grounding returns to empirical level. Finding out both alternatives means that either the rules of metaphysical formulas construction or the rules of empirical verification are broken.

МАЙБУТНЄ ЯК ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА

Проблема осмислення майбутнього є однією з найгостріших і незмінно актуальних проблем, які турбують суспільство. Феномен майбутнього виступає як невичерпний об'єкт наукового дослідження.

Філософія ж і наука виходять з того, що майбутнє – продукт закономірних соціоприродних процесів, що розуміються раціонально, а, значить, доступних передбаченню.

Майбутнє – суб'єктивна з людського погляду й об'єктивна з погляду стороннього спостерігача часова категорія сприйняття реальності, яка характеризується комплексом явищ і подій, що не здійснились і не відбулися відносно об'єкта, який перебуває в більш ранньому часі.

Актуальними є проблеми щодо можливих способів прокладання майбутнього. Вчені здійснюють розробки можливих сценаріїв майбутнього з урахуванням особливостей сучасних суспільних процесів. Як зазначає Костенко М.В., наріжними принципами сучасної суспільної теорії є принципи багатовекторності та поліваріативності як майбутнього, так і соціальних практик стосовно майбуття. Необхідність подолання кризи загальних теорій соціальних організацій актуалізує необхідність виявлення нових основ раціонального конструювання майбутнього суспільства.

Загальнофілософське осмислення соціальних змін, методологічні засади та принципи аналізу сучасних трансформаційних процесів у суспільстві, які є основою для розуміння проблеми співвідношення минулого і сучасних суспільних процесів, представлені в роботах Ф. Анкерсмита, У. Бека, Ф. Броделя, Е. Гідденса, П. Гречко, А. Етционі, П. Козловські, М. Мелко, Дж. Несбіта, К. Поппера, Р. Рорті, Є. Трьольча, Ф. Фукуями, С. Гантінгтона.

Філософське прогнозування майбутнього покликане віднайти закономірності суспільного розвитку на основі наукового прогнозу.

Філософське прогнозування майбутнього здійснюється в полі багатьох реальностей і оперує великою кількістю можливих майбутностей.

Основним є комплекс питань, пов'язаних із соціально-філософським аналізом теоретико-методологічних засад моделей покладання майбутнього, їх змісту і сутнісних характеристик. Особливої актуальності набуває вирішення цього питання для сучасного суспільства в контексті глобальних суспільних трансформацій. Гуманістичний вимір у розумінні суспільного розвитку є визначальним в процесі осмислення майбутнього та покладання його меж.

Люди цікавляться майбутнім тому, що їм властива доцільна діяльність і притаманне очікування результатів своїх дій. Відтак, намагання передбачити майбутнє виступає необхідною умовою цілеспрямованої діяльності людства.

Майбутнє виростає не з мрій про нього, а з сучасного, з наявних сьогоднішніх суперечностей і тенденцій розвитку суспільства.

М. Осокін

ІДЕОЛОГІЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА В КОНЦЕПЦІЇ НОРТА-УОЛЛІСА-ВАЙНГАСТА

Модернізація країни потребує посиленої уваги до якості соціального управління, яке, зокрема, має визначитися з ресурсною базою трансформацій. Нас давно цікавить питання про те, чи можливе перетворення України в розвинуту країну європейського зразку, чи нас чекає інша доля. Теорія Норта-Уолліса-Вейнгаста здатна пояснити явища, які відбуваються в українському суспільстві. Лауреат Нобелівської премії з економіки Дуглас Норт, професор Мерілендського університету Джон Уолліс та професор Стенфордського університету Баррі Вейнгаст висвітлюють питання того, яким чином

суспільство може перейти від обмеженої системи до відкритості. На їх думку, успіх країни залежить не від наявних у неї ресурсів і навіть не від темпів зростання економіки, а від суспільного ладу, який домінує в ній.

В своїй праці «Насильство і соціальні порядки» Д. Норт та ін. показує переваги суспільства з відкритим доступом від «природних держав» – суспільств з обмеженим доступом. Природна держава будується на обмеженні доступу до економічних і політичних ресурсів. Центральна характеристика всіх інститутів природної держави – це особисті стосунки. Слабке місце цієї системи в тому, що вона не здатна змінюватися та протистояти новим викликам. Економіка не відділена, а злита з політикою. Люди та організації не рівні перед законом.

В суспільствах відкритого доступу механізми конкуренції змінюють механізми привілеїв і ренти, встановлюється верховенство закону, з'являються організації, не пов'язані з особистостями, встановлюється консолідований контроль над насильством.

Згідно з поданою концепцією, успіх модернізації країни, головним чином залежить від удосконалення соціальних інститутів. Інститути – це певні зафіксовані «правила гри» в суспільстві, формалізовані «неформальні практики», тобто, це моделі поведінки, що приймаються більшістю населення і пов'язані з ними санкції за відхилення від них.

Інституції, за Дугласом Нортом, – це формальні й неформальні обмеження та правила (конституції, закони, договори, звичаї, добровільно прийняті кодекси поведінки), а також примуси, що структурують взаємодію людей у суспільстві. Крім того, це правила моральної та етичної поведінки людей у соціумі загалом та у створенні й збільшенні багатства зокрема. Саме інституції формують мотиваційну та обмежувальну структури суспільства.

Відкритий доступ може бути стабільним устроєм лише в тому випадку, коли суспільство в стані забезпечити три необхідні умови: будь-хто з громадян без жодних перепон може займатись економічною, політичною, релігійною та освітньою діяльністю; громадяни можуть використовувати

будь-які організаційні форми для здійснення перерахованих видів діяльності; стосовно всіх громадян верховенство права застосовується неупереджено. Розділення Д. Нортон інститутів на формальні і неформальні, звернення до історичних сюжетів для розуміння економічних змін, спроби обговорення впливу ідеологій, культурних вірувань і конвенцій на дії господарських агентів створюють «соціологічний поворот» у новій інституціональній теорії.

Л. Дудко
Соціологічна асоціація України

СОЦІОЛОГІЯ І ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Відомо, що сучасний період розвитку переважної більшості країн світу характеризується як період трансформаційних процесів, глобалізації.

Не є виключенням й Україна. Більше того, характерними ознаками теперішнього часу у нашій державі стала тенденція поглиблення економічної кризи, посилення соціальної напруженості і розшарування, наявність корупції та хабарництва.

Нові виклики часу, поєднання економічної кризи у глобальному суспільстві з новими ризиками соціальних, екологічних, інформаційних, міграційних, духовних факторів з проблемою соціальної нерівності вимагають від соціології, як науки про суспільство, нових підходів, осмислення та прогнозування.

На жаль, соціологія на сьогоднішній день не виконує свою роль. Вона стала незатребувана. Наступила криза у відносинах соціології і суспільства. Вона перетворилася сьогодні переважно у проведення конкретно-соціологічних досліджень і приватні соціологічні теорії. Загальної соціологічної теорії фактично немає. Соціологи на науковому рівні вивчають і описують суспільство лише як окремі процеси, явища, інститути тощо. Внаслідок цього отримані результати не можуть дати загальну уяву про

суспільство як цілісний організм, закони його функціонування і розвитку. Прогностична функція соціології незатребувана, тому вона не може в повній мірі забезпечити бачення майбутнього України, розвиток прогресу. Соціологія, по суті, втратила свій критичний потенціал, креативність, об'єктивізм, реальність. У багатьох випадках соціологічні інститути, служби, які існують у державі, обслуговують владні структури, домінуючі політичні сили або ж замовчують правдиву інформацію. Люди почали не довіряти результатам досліджень, особливо електоральних. Соціологія почала бути непривабливою професією. Різко зменшилася чисельність студентів-соціологів, скорочується фінансування досліджень. Соціологія перестала бути обов'язковою дисципліною у вищих навчальних закладах, навчальні години скорочуються або ж вилучаються взагалі із навчально-виховного процесу, особливо у технічних ВНЗ. Подібні факти повинні стати викликом соціології, початком якісно нового стану розвитку цієї науки, який передбачає перехід до нової конфігурації трендів сучасності, до швидкого розгортання сфери методів дослідження, дослідницьких технологій, прикладних програм аналізу, моніторингу та оцінювання реалій сьогодення України. Про це досить детально йшла мова на третьому Конгресі Соціологічної асоціації України «Нові нерівності – нові конфлікти: шляхи подолання», який відбувся 12-13 жовтня 2017 р. у Харкові, де були окреслені конкретні напрямки роботи соціологів для подальшого оновлення, актуалізації соціологічної науки, піднесення її ролі та місця в стратегії сталого розвитку України.

К. Нероденко

Черкаський державний технологічний університет

ЧИ МОЖУТЬ ТВАРИНИ МИСЛИТИ?

Кожна людина незалежно від рівня освіти та залученості/незалученості до сфери гносеології має принаймні інтуїцію з приводу того, чим є її

мислення і як вона думає. Тож не виникає жодних сумнівів щодо мислення людини. Всі люди (класифікуємо ми їх як розумних чи не дуже), на загальне переконання, мають здатність до мисленнєвої діяльності. Інша ситуація з мисленням і назагал зі свідомістю тварин, щодо яких точаться суперечки й дотепер.

Якщо *думати* означає приймати правильні рішення про зміну своєї життєдіяльності залежно від умов навколишнього середовища, то тварини думати можуть, адже так чинять усі живі організми, в тому числі абсолютно безмозкі гриби, рослини і бактерії. Готові знання у цих істот зашиті в їх ДНК.

Якщо *думати* – це використовувати знання, отримані протягом життя (йдеться про досвід, а не інформацію, закладену в ДНК), то таке визначення класифікує тварин на дві групи: здатних думати (типу нас, мавп, дельфінів) і не здатних думати, які нічому не вчаться, а лише бездумно піддаються інстинкту. Спроба знайти приклади для другого класифікаційного типу, на мій погляд, буде так само невдалою, оскільки:

- будь-які, навіть дуже примітивні (за нашими уявленнями) тварини можуть навчатися. Так, якщо потрясти пробірку з інфузоріями, то вони «рефлекторно» стиснуться, а через деякий час розправляться назад. Якщо провести таку операцію 100-120 разів, то інфузорія усвідомить(!), що тряска не становить небезпеки й припинить стискання, і таке «навчання» залишиться у одноклітинних створінь на півгодини-годину. Якщо торкнутися щупальця актинії яким-небудь не особливо їстівним предметом, наприклад, шматочком паперу, просоченим рибним соком, то вона ковтне його, пожує, а потім виплюне. Якщо ж ми будемо довгий час годувати актинію папером, то на шостий день вона зрозуміє, «що дещо не так», і припинить ковтати папір (ця реакція збережеться 10 днів).
- багато «інстинктивних» речей насправді є результатом життєвого досвіду. Те, що раніше вважалося уродженням, насправді є результатом навчання або імпринтингу (закарбування). Новонароджені ягнята і

оленята запам'ятовують голос і запах матері в перші півгодини після народження. Каченята приймають за матір першу істоту або предмет, який вони побачили після вилуплення.

- тварини виконують свої інстинкти зовсім не бездумно, а якраз навпаки. В рамках будь-якого рефлексу або інстинкту у тварини завжди є вибір варіанту поведінки. Як мінімум, «так-ні»: можна щось робити або не робити. Взяти хоча б таргана, який рятується від пантофлі. Він може бігти, скільки є сил, може ховатися, а може і прикинутися мертвим, щоб обдурити людину. Природно, він вибере той варіант, який забезпечить максимальну ймовірність виживання. Цей вибір залежить від багатьох факторів, які включають географію місця і прогноз дій людини, яка прагне позбутися комах.

Іноді *думати* визначають як здатність розв'язувати нові завдання без попереднього навчання. Лише невеликий відсоток людей здатен до діяльності такого роду, та й то з певними застереженнями. Оскільки у будь-якому випадку необхідні попередні загальні знання про навколишні предмети і закономірності, за якими вони взаємодіють, що є навчанням. За таких умов тварин, принаймні деяких, цілковито можна віднести до таких, що можуть думати. Зокрема, широко відомими є експерименти з навчання мові жестів великих людиноподібних мавп (шимпанзе, горил і орангутанів), в яких дослідники вирішили з'ясувати остаточно, де межі можливостей мавпи в засвоєнні мови і чи розуміє мавпа знаки, які відтворює. Експерименти показали, що шимпанзе бонобо і горили володіють символічним мисленням і легко користуються принципом узагальнення, застосовуючи знайомі жести в нових ситуаціях. Людиноподібні мавпи здатні вживати слова в переносному сенсі, володіють метафорами. Вони можуть створювати нові поняття, комбінуючи відомі слова, наприклад: запальничка = пляшка + сірник. Самиця горили Коко в межах дослідницької програми Стенфордського університету засвоїла більш ніж тисячу слів амслену (англійської мови жестів для глухих), здатна сприймати на слух і розуміти близько двох тисяч англійських слів.

Вона вміє жартувати і описувати свої почуття – смуток, невдоволення. Їй відомі такі абстрактні поняття, як *нудьга* і *уява*. Вона розуміє, що таке смерть. Її коефіцієнт інтелекту – 95, що співвідносно з середнім або трохи нижче IQ людини

Також Коко та шимпанзе з цього ж заповіднику змогли навчити дитячої шимпанзе мові амслен, не задіявши в цьому процесі експериментаторів. Ще один відомий експеримент з гачком, який потрібен мавпі не зараз, не сьогодні, а тільки завтра, виключає можливість пояснення її дій інстинктами. Мавпа, щоб взяти непотрібний їй сьогодні гачок і використати його завтра, повинна діяти осмислено. Планувати свої дії і уявляти собі їх результат.

Сама суть розуму, на мій погляд, – це швидше не обробка даних, а воля, наміри, уява, відкриття і почуття. Розумовий процес тварин включає в себе які завгодно складні інтелектуальні операції, аж до абстрагування.

НАШІ АВТОРИ

- Бойко А.**, завідувач кафедри філософських і політичних наук Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси
- Бойченко Н.**, професор кафедри філософії Національної медичної академії післядипломної освіти імені П.Л. Шупика, м. Київ
- Бондар Я.**, студентка 410-Д групи Уманського гуманітарно-педагогічного коледжу ім. Т.Г. Шевченка, м. Умань
- Бондаренко С.**, магістрантка групи МГБ-702 БФ Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси
- Брацун І.**, кандидат філософських наук, м. Черкаси
- Буравченко Р.**, доцент кафедри філософських і політичних наук Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси
- Василенко М.**, доцент кафедри російської мови, зарубіжної літератури та методики навчання ЧНУ імені Б. Хмельницького, м. Черкаси
- Вара Д.**, студент групи ПФ-179 ФЕУ Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси
- Гудима І.**, професор кафедри філософських і політичних наук Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси
- Даценко В.**, доцент кафедри філософських і політичних наук Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси
- Даценко Ю.**, магістрант групи ПФМ-017 ФЕУ Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси
- Дмитренко М.**, професор кафедри психології діяльності в особливих умовах Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, м. Черкаси
- Дроздова Т.**, доцент кафедри філософських і політичних наук Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси
- Дудко Л.**, голова Черкаського регіонального відділення Соціологічної асоціації України, м. Черкаси
- Єгорова О.**, магістрантка групи МГБ-702 БФ Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси
- Кожем'якіна О.**, доцент кафедри філософських і політичних наук Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси
- Крайло А.**, студентка 4 курсу, групи В ННІ історії і філософії ЧНУ імені Б. Хмельницького, м. Черкаси
- Кукла Ю.**, магістрантка групи МГБ-702 БФ Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси

Кулешов О., доцент кафедри філософських і політичних наук Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси

Лисенко О., доцент кафедри теорії та історії держави і права Східноєвропейського університету економіки і менеджменту, м. Черкаси

Мукомел С., доцент кафедри права та соціально-гуманітарних дисциплін факультету управління та права Черкаського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університет банківської справи», м. Черкаси

Назаренко І., викладач філологічних дисциплін Черкаського комерційного технікуму, м. Черкаси

Нероденко К., магістрантка групи МГБ-701 БФ Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси

Олійник О., магістрантка групи МГБ-701 БФ Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси

Осокін М., магістр політології, м. Черкаси

Половнєва Л., старший викладач Черкаського комерційного технікуму, м. Черкаси

П'янзін С., доцент кафедри філософії та релігієзнавства ЧНУ імені Б. Хмельницького, м. Черкаси

Реп'ях Ю., студентка 4 курсу, групи В ННІ історії і філософії ЧНУ імені Б. Хмельницького, м. Черкаси

Рилова О., викладач Черкаського державного бізнес-коледжу, м. Черкаси

Росошенко Н., магістрантка групи МГБ-702 БФ Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси

Руденко І., доцент кафедри філософських і політичних наук Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси

Усов Д., професор кафедри суспільних наук Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, м. Черкаси

Філімонов В., магістрант групи ПФМ-017ФЕУ Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси

Цюра Д., студент групи ПФ-179 ФЕУ Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси

Чубіна Т., завідувач кафедри суспільних наук Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, м. Черкаси

Шамара С., докторант кафедри історії України ЧНУ імені Б. Хмельницького, м. Черкаси